

ACHTER DE SCHERMEN

nieuwsbrief van het willem elsschot genootschap

Inhoud

Elsschot als internationalist

Bij de dood van Agnes Kalmann

Ludo Bekkers over Elsschot en de kunst

Bibliothele uitgave van Henri Van Straten

Het mysterie van de Rue de Flandre 62

Een harde vriendschap: Boon en Elsschot

Het Willem Elsschot Genootschap bestaat twintig jaar!

Elsschot in de media: nieuw boek van Vic van de Reijt.

Assita Kanko gastspreekster op Lijmen bij Dwaallicht

De sprankelende Vlaamse politica en schrijfster Assita Kanko was op 20 maart een van de gastsprekers op Lijmen bij Dwaallicht, het jaarlijkse Benefietdiner van het Willem Elsschot Genootschap, ook dit keer in het fraaie Vlinderpaleis in Antwerpen. In dit nummer van *Achter de Schermen* staat de tekst van haar toespraak afgedrukt, voorafgegaan door een interview dat Martine Cuyt met Assita Kanko had.

De andere gastspreeker was baron Frans van Daele, voormalig kabinetschef van Z.M. de Koning en minister van Staat. Ook zijn rede is in dit nummer te vinden onder de kop: Elsschot als internationalist. Rest nog te melden dat WEG-voorzitter Cyriel Van Tilborgh ook nu weer méér dan vijfhonderd disgenoten kon verwelkomen. De vaste bezoekers kenden de tekst: 'Het gaat goed met het Willem Elsschot Genootschap. Van de 70 literaire genootschappen die Vlaanderen en Nederland telt, waarover niets dan goeds, is het Willem Elsschot Genootschap nog steeds het duurste en het grootste.'

Assita Kanko: ‘Ik wil impact hebben in de samenleving’

Martine Cuyt/foto's: Alain Giebens

Ze wordt de Vlaamse Ayaan Hirsi Ali genoemd, maar eigenlijk wil ze vooral niet met anderen worden vergeleken. Assita Kanko (38) is een charismatische politica (N-VA), ondernemer, auteur, activiste, moeder, lezer en luisteraar. Ze staat bekend als groot verdedigster van vrouwenrechten, als begenadigd spreekster, om haar klaterende lach en klare taal. Een gesprek.

Als tiener had je de ambitie om president van Burkina Faso te worden. Je bent net verkozen als Europarlementariër. Wat wil je als politica?

Ik wil impact hebben in de samenleving. Ik wil de rechten van de vrouw verdedigen. In Europa ligt mijn werk. Ik wil de waarden van de verlichting verdedigen.

Essentiële waarden als individuele vrijheid, scheiding van kerk en staat, geloof in de rede staan onder druk in België en bij uitbreiding Europa. Dat Macron zegt dat hij Europa wil vernieuwen is toch een lachertje? Hij zou beter Frankrijk aanpakken.

Ik zal altijd dezelfde persoon zijn als die op de barricaden stond nadat mijn grote voorbeeld, de Burkinese journalist Norbert Zongo, op 13 december 1998 werd vermoord. Hij was ‘te kritisch’ voor sommigen. Ik studeerde toen journalistiek en werd activiste.

En vervolgens werd je opiniemaakster en politica.

En ondernemster (lacht). De columns die ik schrijf, de gesprekken die ik heb en de pleidooien die ik houd versterken mijn impact als politica. Ook de ondernemster zit in de politica.

Je bent een tijdje uit de politiek geweest. Je was het mannenbastion van de politiek met zijn seksisme beu. Is er inmiddels dan wat veranderd?

Er is nog steeds veel werk aan de winkel, maar ik miste de politiek op een gegeven moment. En ik ben beslist niet terug in de politiek gestapt om op de achterbank te gaan zitten.

Waarom maakte je de overstap van de liberale Mouvement Réformateur (MR) naar de Vlaams-nationalistische partij Nieuw-Vlaamse Alliantie (N-VA)?

Ik had verschillende aanbiedingen, maar ik heb met hart en verstand voor N-VA gekozen. De partij verdedigt de waarden van de verlichting zoals de vrijheid van denken. Ik heb zelf in onvrijheid geleefd. Daarom vind ik vrijheid van denken en emancipatie zo belangrijk. N-VA is niet flou, maar duidelijk omtrent hoofddoelen en de noodzaak van integratie en sociaal-economische hervormingen. Ook daarom heb ik voor de partij gekozen.

Ik heb geen geduld en ik houd niet van onzin. Een visie moet concreet en direct zijn voor mij. Het gestelde doel bereik ik het liefst vandaag nog. Dat heb ik uit de privésector meegenomen. Snel resultaten boeken ontbreekt nogal eens in de politieke sector.

Assita Kanko: ‘Wat mijn partij ook is, ik blijf dezelfde Assita Kanko.’

Snap je dat een aantal mensen geschrokken is toen je koos voor een partij die de migratiekoers almaar scherper stelt?

Ik weet dat mijn keuze kan klinken als vloeken in de kerk. Dat mag.

Wat ik niet kon hebben waren de racistische uithalen en het online geweld aan mijn adres nadat ik had bekendgemaakt voor de N-VA te zullen kiezen.

Alsof een zwarte vrouw niet rechts zou mogen zijn. Nogmaals: wat mijn partij ook is, ik blijf dezelfde Assita

Kanko. Ik zet mij in voor vrouwenrechten en voor vrijheid van denken.

N-VA is niet tegen migratie maar voor een gecontroleerde migratie en een geslaagde integratie.

De 'Ayaan Hirsi Ali van België' noemde de Nederlandse krant *De Telegraaf* je – even strijdbaar.

De krant *De Standaard* heeft mij in 2013 ook zo genoemd. Ik hou niet van vergelijkingen. Ik moet je zeggen dat ik ook een keer ben vergeleken met Sarkozy.

Sarkozy?

Rare vergelijking vond ik altijd maar ik neem aan dat ze slaat op het feit dat ik – net als hij – altijd mijn gedacht zeg en niet bang ben om in debat te gaan.

Terug naar Hirsi Ali: ze is feministe, publiciste, auteur en (voormalig) politica van Afrikaanse afkomst. Ze wisselde net als jij van partij, is een fel islamcriticus. Ze verdedigde Geert Wilders. Wat hebben jullie gemeen, wat niet?

Ze verdedigde Geert Wilders toen hij nog bij de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD) zat of er niet ver van was. Vandaag steunt Ayaan hem niet meer.

Het verschil? Ayaan is een vrijgevochten vrouw die onvrij leeft. Sinds de moord op Theo van Gogh, die een film over haar maakte, moet ze ondergedoken leven. Half april zag ik haar in San Francisco en hebben we onze overeenkomsten nog besproken.

Ayaan Hirsi Ali en ik hebben onze strijd voor emancipatie gemeen. Ze heeft zich altijd verzet tegen de traditionele en religieuze onderdrukking die ze meemaakte en zet zich in voor de emancipatie van alle vrouwen. Als kind werden we allebei genitaal verminkt. Door de verminking kan zij geen bad nemen zonder pijn. Ik kon niet anders dan met keizersnede bevallen.

Je was vijf toen je moeder je meelokte naar een hut waar je werd 'besneden', dat wil zeggen waar je door oudere vrouwen tegen de grond werd gedrukt en onverdoofd werd beroofd van belangrijke delen van je genitaliën. Je moet ontzettend veel pijn hebben geleden.

De pijn was verschrikkelijk. Ik kreeg alleen een strohalm om in te knijpen toen ik naar huis moest 'lopen', terwijl het bloed langs mijn benen liep. Thuis kreeg ik een snoepje. Ik vertrouwde geen volwassenen meer, mijn ouders inbegrepen. Op dat moment heb ik beslist dat ik me nooit meer zou laten onderdrukken.

Werd je slachtoffer van geloof of traditie?

Ik weiger slachtoffer te zijn. Mijn moeder was toen een gelovige en praktiserende moslima, mijn vader was een intellectueel, een leraar, maar toch liet hij toe dat zijn dochter genitaal werd verminkt, zoals bepaalde tradities

dat nog steeds voorschrijven. Pas onlangs, nadat hij mijn boek *Parce que tu es une fille* had gelezen, heeft hij zich verontschuldigd. Mijn moeder stond op een dag huilend aan mijn deur. Veel is er niet over gezegd, maar voor mij was dat genoeg.

Ik heb in 2001 zelf beslist dat ik naar Europa zou gaan. Ik heb mijn man zelf gekozen. Ik heb bewust gekozen voor één kind.

Door de verminking kon je niet op de normale manier bevallen. Blijft zo'n trauma je niet achtervolgen? En: waar haal(de) je de kracht vandaan om verder te gaan?

Het is geen kracht, het is de wil om vrij te zijn. Ik ben over het trauma heen, maar met de fysieke en mentale gevolgen moet ik uiteraard leven. Kijk, als je niet opstaat om dingen te ondernemen blijf je zitten. Toegegeven: het is niet altijd gemakkelijk om je te blijven verzetten. Het is bovendien cruciaal om te blijven praten, om het gesprek gaande te houden.

Ik kan me niet neerleggen bij onrecht. Dan ontsteekt de storm in mij. Ik kan niet onverschillig zijn. Elsschot zegt 'Zwijgen kan niet verbeterd worden', maar in de context waarover ik het nu heb, weet ik: 'Je mag niet zwijgen. Je moet spreken.'

De storm in mij geeft mij telkens kracht en inspiratie. Ik zal blijven opstaan tegen onderdrukkingen van de democratie zoals mijn mentoren voor me. Ik zal niet gaan zitten zolang mensen onderdrukt worden.

Beter staande sterven voor je ideeën dan met de schaamte blijven zitten... Dat heb ik geleerd van Thomas Sankara, de president van Burkina Faso die werd vermoord. Al hoef ik niet meteen letterlijk dood (lacht).

Wie zijn behalve Sankara en journalist Norbert Zongo je mentoren?

Simone de Beauvoir. Het is misschien haast niet te geloven, maar *La deuxième sexe* vond ik in de bibliotheek van mijn vader in een dorp in Burkina Faso. Het boek opende me de ogen en gaf me kracht. Het was voor een meisje dus niet onmogelijk om uit die onderdanige positie te komen. En: het was ook niet gek om dat te willen.

De briljante filosoof Etienne Vermeersch (1934-2019). Ik mis hem als klankbord. Hij was een grote inspiratiebron voor me. Hij was de verpersoonlijking van vrij durven te denken.

Wat de rechten van de vrouw betreft heb ik veel gehad aan de Britse filosoof John Stuart Mill, die een overtuigd feminist was en opkwam voor de rechten van de vrouw. Meer bepaald zijn boek *The Subjection of Women/De onderwerping van de vrouw* uit 1869. Twee jaar eerder had hij als eerste een voorstel bij het Britse parlement ingediend om stemrecht te geven aan vrouwen.

Tot slot: Virginia Woolf (*A Room of one's own*): je moet een kamer voor jezelf hebben.

Het verbaast me dat je je oma niet noemt.

Mijn ene grootmoeder was absoluut een voorbeeld. Zij koos in de jaren zeventig al de weg naar de vrijheid, maar betaalde daar een hoge prijs voor.

Je weet dat moslima's niet kunnen scheiden. Alleen de man kan een scheiding willen. Mijn grootvader was een wahabiet – een streng orthodoxe islamiet – met twee vrouwen.

Grootmoeder zocht een manier om zich te laten verstoppen, haalde water naar de put en liet de grote waterkom in het midden van de woonkamer stuk vallen. Zo werd ze verstoppen door haar man. Nachtenlang trok ze door de Sahel richting Zuiden. Tot ze bij de grens met Ivoorkust aankwam.

Moslimvrouwen mogen niet reizen zonder toestemming van hun man. Als ze dan al kunnen reizen hebben ze geen geld om te reizen. Mijn grootmoeder heeft haar exodus dus te voet en zonder middelen afgelegd. Mijn moeder en haar andere kinderen kon ze achteraf niet meer opzoeken!

Jij was dan weer het grote voorbeeld voor je moeder. Zij is inmiddels gescheiden van haar polygame man, heeft een baan en woont in Oostende. 'Dochter redt moeder', dus.

Ik heb meer dan een keer gezegd: 'Mama, je moet hier weg'. Hier was dan: het huwelijk. Zei zij: 'Ik ben hier met handen en voeten gebonden'. Ik weer: 'Ik zie geen touwen.'

Mama is in 2008 naar België gekomen. Van een onderdanige moslima zonder eigen dromen is zij een vrije vrouw geworden met dromen.

Denk aan een kookpot. Mijn moeder was een enthousiast sudderende kookpot, maar iemand had er een deksel opgezet. Nu is dat deksel eraf.

Ze leert Nederlands, is perfect geïntegreerd en voelt zich nu al een vrije Vlaming. Ze vroeg me: 'Waar moet ik nu gaan wonen om na een mogelijke splitsing van het land zeker nog in Vlaanderen te wonen?' Ze heeft vervolgens zelf voor Oostende gekozen.

Mama draagt nu jeans, heeft een baan en gaat joggen. Ze is gelukkig, maar ze is veel te veel alleen. Ze wil een lieve man leren kennen. Om mee op het strand te wandelen en uit eten te gaan, zegt ze.

Je hebt een krachtige boodschap voor onderdrukte vrouwen.

Mijn boodschap voor alle vrouwen is: wees intellectueel en financieel onafhankelijk. Wees jezelf, gebruik je verstand. Toegegeven: vrijheid kan (tijdelijk) eenzaamheid met zich meebrengen. Het is belangrijk dat te beseffen.

En deze is voor vrouwen én mannen: 'Je kind is niet je eigendom.' Zovele kinderen worden in de dwangbuizen van traditie en religie gestopt! Laat de kinderen de vrijheid om kind te zijn en dingen te ontdekken. Ze zullen ontzettend veel blijer opgroeien.

In mijn denken zit ik wat (niet-geëmancipeerde) mannen betreft al op een ander level. Over hen denk ik: ze weten niet wat ze missen! Ze missen een gelukkige, vrolijke vrouw!

Vandaar je grondige afkeer van hoofddoeken en boerka's?

Voor mij zijn hoofddoeken en boerka's uiterlijke tekenen van onvrijheid en onderdrukking. Een 'goede moslimvrouw' moet zus en moet zo. Ze moet een boerka dragen, moet maagd blijven tot het huwelijk. Voor jongens en mannen gelden geen restricties, die kunnen zich alles veroorloven.

Op een dag zei een van mijn opa's me dat ik een goede moslima moest zijn, want dat Allah op een gegeven moment de aarde zou oprollen als een tapijt en tegen een muur zetten. Ik vroeg hem: 'Tegen welke muur dan?' Ik kreeg geen antwoord.

Ik ben geen atheïst, geen godloochenaar. Ik wil best kennismaken met God als iemand mij zijn foto en adres kan bezorgen. Ik geloof in kennis, in mensen, in lachen, in nieuwsgierigheid. Ik ben zoals Sint Thomas. Ik blijf vragen stellen.

Eigenlijk verpersoonlijk jij België: jij voelt je Vlaming en bent samen met een Waalse man. Je leest en praat Frans én Nederlands. En toch kies je voor confederalisme?

Confederalisme betekent niet: het land splitsen, maar het beter doen werken. België heeft betere structuren nodig. Vlaanderen en Wallonië willen ook andere dingen.

Als een doorgewinterd Vlaming hanteer je het beeld van de leeuw – zwarte leeuw op gele achtergrond is de Vlaamse vlag?

(lacht) Ik voel me ontembaar als een leeuw en ik sta voor mijn dochter als een leeuw voor haar welp. En toen ik de bagger op sociale media over me heen kreeg na mijn partijwissel stuurde mijn zusje me deze mail: 'Een leeuw, en dat ben jij, kijkt niet om als honden blaffen.'

Laat ons tot slot nog even focussen op de Nederlandse taal en de Nederlandstalige literatuur. Felicitaties met je taalbeheersing, overigens. Weet je nog wat je eerste woorden in het Nederlands waren?

Bedankt voor het compliment. Jazeker ken ik mijn eerste woorden nog: egeltje, en winterslaap. Ik kreeg ze van Jip en Janneke van Annie M.G. Schmidt.

Wie las je na Annie Schmidt uit de Nederlandstalige literatuur en voor Elsschot?

Ik las vooral internationale essays en romans daar-tussen. Uit de Nederlandse literatuur las ik wat van Hugo Claus, maar vooral het werk van Elsschot en het enthousiasme van Annie M.G. Schmidt blijven me bij.

In Burkina Faso las ik vooral Frans: Diderots *Jacques le fataliste et son maître*, *Le rouge et le noir* van Stendhal, *Germinal* van Zola. Daar begon mijn liefde voor literatuur en lezen. Ik las tot laat, met een lampje onder de deken.

Ik las de bibliotheek van mijn vader uit en als ik om een titel vroeg, ging hij ernaar op zoek voor me en vond die.

Literatuur heeft me gered, dat is wel duidelijk.

Literatuur is sport voor je hersenen. Hoe druk ik het ook heb – ik ga twee uur voor ik effectief ga slapen in bed liggen om te lezen. Ik koester dat leesmoment met de bijbehorende stilte als een zeldzame schat.

Assita Kanko met haar boek *De tweede helft*.

Hoe leerde je Willem Elsschot kennen?

Ik was als columniste van *De Standaard* uitgenodigd aan de tafel van de krant op het Benefietdiner van Willem Elsschot een paar jaar geleden. Ik kende Elsschot niet. Ik ben hem toen meteen gaan googelen. Ik ben erg blij dat ik zijn werk heb leren kennen. Ik las onder andere *Lijmen/Het Been* en *Kaas*. De schrijver is een scherp observator, turft de maatschappij en durft dingen te zeggen die anderen niet eens durven te denken. Daar hou ik van. Zijn dochter Ida De Ridder heeft met haar boek *Fine, levenslang met Elsschot* het meest indruk op me gemaakt.

Biofiche

- geboren op 14 juli 1980 in Burkina Faso
- werd op haar vijfde genitaal verminkt
- spreekt vijf talen: twee Burkinese, Frans, Engels, Nederlands.
- was studentenleidster en activiste in haar thuisland na de moord op Norbert Zongo 1998
- studeerde journalistiek in Burkina Faso
- kwam in 2001 naar Nederland en verhuisde in 2004 om de liefde naar België
- kreeg een verblijfsvergunning op basis van gezinshereniging,
- werd Belg in 2008
- engageerde zich bij de denktank Liberales en in de politiek
- werd in 2012 gemeenteraadslid voor de MR in de Brusselse gemeente Elsene
- is sinds januari 2016 columniste bij *De Standaard*
- kreeg in 2017 de ‘Ebbenhouten Spoor’ van de N-VA als verdienstelijke nieuwe Vlaming.
- richtte begin 2018 de politieke incubator Polin op, een platform dat vrouwen moet stimuleren in de politiek te stappen
- kondigde in december 2018 haar overstap naar N-VA aan
- is getrouwd en heeft een dochter van elf
- schreef drie boeken: *Parce que tu es une fille: histoire d'une vie excisée* (net verschenen in vertaling als *Omdat je een meisje bent: verhaal van een besneden leven*); *Leading Ladies, maak je ambities waar* en *De tweede helft*
- verkiezingen 26 mei 2019: Kanko staat op nummer twee op de Europese lijst van N-VA als “nieuwe troef” in Brussel

De toespraak van Assita Kanko op Benefietdiner 2019

Elsschot was een eerlijk man. We weten tenminste wat hij dacht. Je kunt dat niet van iedereen zeggen.

Ik ben Assita Kanko en zoals jullie kunnen zien, ben ik een echte Vlaming. Of valt dat niet op? Je weet nooit, een mens moet altijd klaar zijn om het onnodige te bewijzen. En als u me niet gelooft: kijk. Ik heb dus Elsschot gelezen, voor mij een van de grootste ontdekkingen in de Vlaamse literatuur.

Wie van u heeft Elsschot gelezen? Ik heb het wel gedaan. Soms als ik deze vraag stel, zijn er niet veel die hun hand opsteken. Maar dames en heren, wees gerust, hier zal ik deze vraag niet stellen want jullie weten natuurlijk alles van deze bijzondere auteur.

Ik heb niet alleen Elsschot gelezen maar ben dol op de Gentse neuzekes. Ik paradeerde op de 'm'as-tu vu' plaats in Knokke en in Brugge bleef ik al slapen. Ik ben een Vlaming. Zie?

Als je me nog steeds niet gelooft moet je nu maar vaststellen dat ik hier voor jullie sta wat toch bizar is... een Burkinese en nieuwe Vlaming die over Elsschot komt spreken. Hoewel, ik heb geen toespraak, wel een verhaal.

Want wat is dat eigenlijk Vlaming zijn? Toen ik in Wallonië ging wandelen, had ik me goed voorbereid. Want stel je voor dat iemand me plots vraagt, hey jij daar, bewijs dat je een Vlaming bent. Dan moet ik een definitie hebben. Tja... Een Vlaming is eenieder die zich hier thuis voelt en Vlaanderen respecteert en waardeert. En als ze dan nog niet akkoord gaan, zal ik het gesprek maar in het Nederlands voortzetten. Dan wordt het misschien stil aan de andere kant.

Dit is mijn verhaal.

Vorig jaar zat ik in een authentieke kamer in Kyoto. Ik was er net min of meer in geslaagd, om mits een handleiding, een kimono aan te trekken. Daarmee wou

Assita Kanko poseert met Elsschots kleinzoon Jan Maniewski.

ik even in de stad gaan uitpakken. Toen kwam de mail van Cyriel Van Tilborgh binnen. ‘*Zou jij op het Benefietdiner 2019 willen spreken?*’ Natuurlijk, wat een eer. **Ik ben een vrouw die ja zegt tegen uitdagingen.** ‘En hoe ga ik dat doen? Geen flauw idee.’ Best maar eerst zijn boeken lezen. Ik noteerde in mijn schriftje dat altijd in mijn handtas steekt, ‘Elsschot lezen’. Zo blijft het ook in mijn hoofd.

Terug thuis in een Antwerps restaurant kreeg ik mijn huiswerk van Cyriel Van Tilborgh en Jan Maniewski, kleinkind van de schrijver. Een stapel boeken. Alles van Elsschot en de verhalen achter de schermen. Maar ook *Fine, levenslang met Elsschot*, een boek van zijn dochter Ida De Ridder. Onmiddellijk wist ik dat ik met dat laatste moest beginnen. Door de ogen van zijn dochter kijken.

Daar stond ik dus met deze boeken in mijn armen. Cyriel Van Tilborgh en Jan Maniewski keken me aan met een zekere trots en afwachtend. Dat ontroerde me. Ik dacht aan mijn vader onder een boom in Burkina Faso. De boom waar we samen beschutting vonden tegen de schroeiende zon. Daar gaf hij mij boeken. Daarmee bouwde ik een stevige brug naar mijn vrijheid.

Is het werk van Elsschot een verklarende leeswijzer om de Vlaamse droom te begrijpen? Wat ging zijn werk met mij doen? Ik ben er nog steeds niet uit, dames en heren.

Maar één ding beken ik: het is van zijn dochter Ida De Ridder van wie ik het meest onder de indruk ben.

Ik nam de boeken mee naar huis. Boeken lezen doe ik traag. Zoals topgerechten. Ik proef, laat de woorden smaken en verteer het verhaal. Zelf was ik toen nog bezig aan mijn jongste boek *Leading ladies*.

Cyriel en de uitgever werden samen met Elsschot alomtegenwoordig in mijn gedachten. Toen begon ik het verhaal van Fine te lezen, want anders zou het voor mij *Assita, levenslang met Cyriel* worden.

De winter kwam. Tijdens mijn skivakantie had ik weinig gelezen. Omdat ik te veel genoot van die sneugten en te weinig las, voelde ik me schuldig. Daarom plaatste ik een bericht op sociale media over Elsschot. Iemand berichtte mij het volgende: ‘Dag Assita, vind je niet dat Boorman op een bepaalde partijvoorzitter lijkt?’

Ik aarzelde. In *Lijmen* zegt Boorman, de gehaaide zakenman tegen Laarmans de onbezonnen gast: ‘*Of je getrouwd bent of niet kan mij niet schelen, evenmin wat je tot dusver hebt uitgevoerd. Maar je moet doen wat ik zeg. Wat-ik-zeg... En niet alleen moet je doen wat ik zeg, maar je moet doen zoals ik doe, praten zoals ik praat en zwijgen zoals ik zwijg.*’

Om een partijvoorzitter te herkennen moet je vooral kijken of de leden op Laarmans lijken. In *Lijmen*, doet Laarmans alles wat Boorman zegt.

Ook in het boek *Kaas* laat hij zich meesleuren door Van Schoonbeeke en zijn vrienden om kaas te verkopen die hij zelf niet lust en waarover hij helemaal niets weet. Ik denk dat ik op Laarmans zou lijken als ik bij een Franstalige partij was gebleven. Misschien is Elio Di Rupo de partijvoorzitter waaraan Boorman doet denken. Omdat ik er nog niet uit was, vroeg ik de auteur van het bericht wat hijzelf daarvan dacht. Hij is nog steeds aan het denken.

Volgens Elsschot zelf is zijn gezin als een schip: de Revolution en zijn vrouw is de monteur. Ze moet inderdaad alles oplossen en iedereen in de keuken krijgen. Dankzij haar ijzeren hand, heersen er orde, regelmaat, reinheid en rust. Ik zou zeggen dat Fine de *chef d’orchestre* was zonder dat zij zelf de partituur had mogen kiezen.

Het werk van Ida De Ridder is een geweldige revanche op wat opgelegd werd aan vrouwen. De Vlaamse vrouw van de generatie van Fine heeft op vele vlakken hetzelfde leven als mijn moeder gehad. Toen ik het verhaal van Fine las, frappeerde het mij hoeveel gelijkenissen er waren. Mijn leven en dat van Ida De Ridder lopen gelijk op vele vlakken. Bijvoorbeeld met de moeder.

‘*Nooit was er gelegenheid voor intieme momenten, knuffelen, troosten, verzorgen*’, schrijft Ida De Ridder. Samen met haar zussen moet ze poetsen en strijken, koken en wassen, geen dutje doen... Er is weinig verschil met wat zich vandaag afspeelt in veel gezinnen. ‘*Zodra de kindertijd voorbij was werden de dochters anders behandeld dan de zonen. Die bleven prinses met een schare diensters*’

‘*Zij maken nooit ruzie in ons bijzijn,*’ zegt Ida, ‘*maar de atmosfeer in huis is gespannen. Zo verloopt hun leven, ongestoord, met vaste rituelen...hun werelden raakten elkaar nauwelijks en kwamen niet in botsing.*’

Gebrek aan geld, weinig intimiteit en de emotionele afstand.

Ik denk aan mijn mama en mijn fiets die ik tot tweemaal per dag lek reed en die mama telkens repareerde opdat ik toch mijn examen zou kunnen afleggen. Zij was letterlijk de monteur is ons ronde huis in Koudougou.

Het verschil tussen mijn vader en Elsschot is dat hij zwart is, met een tweede vrouw huwde en geen boeken schreef maar wel las. Hij is ook jonger en gaf les. Hij deelde het plezier van het lezen met mij. Maar net zoals bij Elsschot, ‘*stond zijn eten klaar. Hij kon ongestoord zijn middagdutje doen en hij deed waar hij zin in had. Hij leefde zijn eigen leven: zakendoen, vrienden bezoeken, lezen, thuiskomen op het uur dat voor hem geschikt was, aan niemand rekenschap afleggen.*’

Mijn papa praatte weinig. Net zoals Elsschot met zijn kinderen. Afgelopen zomer tijdens het WK, kwam

hij op bezoek. We keken samen naar het voetbal: België–Japan. Het was tijdens de rust dat hij plots tegen me zei: *‘Het spijt me echt voor jouw besnijdenis. Ik had iets moeten zeggen. Hopelijk gaat het nu goed met je.’* Ik antwoordde niet. Vooral uit verbazing. Ik moest dat verteren. Ooit zou ik misschien iets terugzeggen. Maar voorlopig was er niets beter dan de stilte. ‘Het zwijgen kan niet verbeterd worden’, stelt Elsschot. Maar het zwijgen van mijn vader toen ik als 5-jarige mijn wrede lot onderging had destijds wél vermeden kunnen worden. Net zoals de stilte van miljoenen andere getuigen die vandaag nog wereldwijd passief toekijken.

We moeten zeer goed kiezen wanneer we zwijgen en wanneer we iets zeggen. Wat we zeggen en hoe we het doen.

‘Het leek of er bij ons veel meer werk was dan in welk ander gezin ook. Was het omdat moeder in haar jeugd had geleerd haar vrije tijd op deze wijze door te brengen?’ schrijft Ida verder over Fine, haar moeder. Toen ik in 2004 in Leuven ging samenwonen met mijn kersverse echtgenoot, wist ik niet direct wat te doen. Even alleen thuis, begon ik me te vervelen. Ik begon zijn kleidij te strijken. Ik moest vaststellen dat ik een huisvrouw

aan het worden was. Op automatisch piloot begon ik... ik moest mezelf onder controle houden, dit was niet te doen.

Waar ik vandaan kom, bepaalt je geslacht nog altijd je toekomst en je stijl. En dat is ook nog altijd zo voor te velen hier. Ik heb geleerd mijn tijd op een andere manier in te vullen. Wat zou mijn grootvader, een strenge polygame moslim nu wel van mij denken? Elke dag ben ik op de baan om te werken, om campagne te voeren, om lezingen te geven, hier en in het buitenland. Ik, zijn kleindochter, draag broeken en lippenstift. Ik babbel met onbekende mannen en thuis ben ik een vrije vrouw. Schandalig in zijn ogen vrees ik.

Zo kwam ik onlangs terug naar huis. Om half 1 ’s nachts. Ik had in Limburg een lezing gegeven. Ik verloor me van de pijnlijke schoenen en liep naar mijn bureau. Op de deur hing een boodschap: *‘Mama, ik heb ideeën voor je campagne. Je kan bijvoorbeeld vertellen waarom je naar het Europees parlement wilt. Welke voorstellen je hebt.’* Met een glimlach op mijn gezicht zag ik een kleinere post-it op mijn computer, dichtbij het toetsenbord. Ik herkende opnieuw het handschrift van mijn dochter Axelle. *‘Mama,’* schreef ze. *‘Breng meer tijd met mij door.’* Tijd was geen woord maar een klok. De

Assita Kanko met dochter Axelle en een exemplaar van Kaas.

Assita Kanko raakte door Cyriel Van Tilborgh (rechts) verslaafd aan Elsschot.

boodschap was om 21 uur geschreven. Het voelde pijnlijk aan. Tranen kwamen en dwongen me op mijn stoel te gaan zitten. Ik plakte de twee berichten in mijn schrift. Schuldgevoelens kwamen naar boven. Het lot van veel werkende moeders vandaag.

Moeders kunnen zich moeilijk losrukken van het huishouden en in de verzorging van de kinderen. Ik had een idee. Wat als we op zaterdagavond samen zouden lezen? Of overdag naar het museum gaan? Axelle koos voor een boek en kwam bij mij in bed liggen. Ik lachte terwijl ik *Kaas* las. Zij raakte minder geïnteresseerd in *Jommeke* en vroeg me om iets voor te lezen.

‘In kunst mag niet geprobeerd worden... Men probeert ook niet te baren. Waar zwangerschap bestaat volgt het baren vanzelf, te gepasten tijde.’

Ik onderlijnde een zin in het boek en Axelle zei: ‘Mama, lees verder. Ik vind het leuk als je voorleest.’

Verder voorlezen. De kleine luisterde aandachtig. Ze vindt Laarmans dom en misschien gek want hij denkt niet zelf na en doet zomaar mee. ‘Mama, dat is erger dan kapok pluizen.’ Wij lachen ons kapot met de manier hoe Laarmans zaken doet. Zijn obsessie om zijn bureau eerst klaar te maken lijkt in mijn ogen op Brussel dat verloren zit in een moeilijke structuur. Het gezond verstand van

zijn vrouw is een verademing. Wij zijn allebei boos op Van Schoonbeke maar nog meer op Laarmans. Als hij voor de kaaswinkel staat en alles overloopt hebben wij plots trek in kaas.

Het is 22 uur maar vanavond mag alles en het is zaterdag. We stappen voorzichtig naar de keuken en gaan terug naar boven met een plankje kaas. Axelle heeft de tijd die ze me vroeg. Maar omdat ik blijf voorlezen eet zij alle kaas op. Ik lees het volledig boekje uit en de tanden worden snel gepoetst. De maandag zegt Axelle dat *Kaas* haar keuze is voor de boekbespreking op school.

Een paar dagen later kampeer ik met andere ouders in Aalst want Axelle is een van de 3500 Brusselse kinderen die voorlopig geen school heeft voor het komende schooljaar. *Lijmen en het been* las ik daar in de kerk in Aalst, waar nog veel mensen afwachting zaten. Surrealistisch. Nederlandstalige kinderen hebben te weinig plaatsen in Brussel en vluchten naar Vlaanderen. Vlamingen worden subtiel uit hun hoofdstad gezet. Elk uur werden alle namen geroepen. We keken dan rond of iedereen nog aanwezig was, waardoor ik de hele nacht wakker bleef. Een vader vertelde me dat hij eens twee weken gekampeerd had om zijn dochter in Brussel in te schrijven. De eerste aanwezige maakt een lijst. Andere

ouders die te laat waren probeerden de lijst te jatten of namen te schrappen. De eerste vier op de lijst hebben de lijst dan maar om beurt in de gaten gehouden, slapend in de auto. Twee weken lang. Stel je voor dat Elsschot een boek zou schrijven met de naam 'de lijst'. Dat zou waarschijnlijk interessant zijn.

Elsschot reisde de voorbije weken overal met mij mee in mijn handtas. De reden waarom ik met het boek *Fine. Levenslang met Elsschot* begon, is omdat het herkenbaar is.

Als tiener kwam ik een vrouw tegen. Ze stond fier rechtop onder het afdak van mijn middelbare school in Burkina Faso. Het was na de middag tijdens een van de seizoenen waar de wind van de Sahel ongenadig hard waait, onze lippen doet barsten en onze huid uitdroogt. Elke moeder had een lade waarin met cacaoemelk geparfumeerde karitéboter zat. Je kon onmogelijk ontsnappen aan het dagelijkse ritueel: een douche en je daarna van top tot teen insmeren met deze kundige bereiding, die vaak naar vanille rook. Ik voel de stevige handen van mijn moeder nog.

Nu weet ik dat dit liefde was.

Elke vrouw had haar eigen geur. De vrouw die ik als tiener ontmoette had ook dezelfde geur maar zij was bijzonder. Niet alleen omdat ze een lange goudkleurige jurk droeg maar ook omdat zij fier was en voor de leraarskamer stond. Behalve zij waren er alleen maar mannen. Voor mij stond deze vrouw op dat moment voor 'macht'.

Zij had betaald werk.

Isabelle was niet passief en onderdanig, zij was niet veroordeeld tot een leven aan de haard, ze ging niet gebukt onder het juk van het patriarchaat of Allah, ze werd niet omgeven door algemene ondankbaarheid en onverschilligheid.

Rond deze vrouw hing een parfum van vrijheid.

En dan verknoeide zij alles, door te trouwen!

Als tiener was ik ontzet toen ik het nieuws vernam, maar Isabelle had haar mooie glimlach behouden. Hoe kon ze nu tevreden zijn? Ik was boos op haar, in mijn ogen pleegde ze verraad. Als zelfs zij in de val van het patriarchaat was gelopen hoe zouden de andere meisjes en de adolescente die ik was dan ooit kunnen ontsnappen? Was het lot dan toch onafwendbaar?

Men probeerde ons te doen geloven dat een echtgenoot hebben de vervulling was van een vrouwenleven. Maar ik wist wat ons te wachten stond: een leven als slavin. Ondertussen leren de jongens om hun dromen te realiseren, hun plaats te veroveren in de wereld en geld op te hopen op hun bankrekening. Wij niet.

Voor mij wees alles erop dat het huwelijk inhield dat je deserteerde van het slagveld voor zelfbeschikkingsrecht. Het huwelijk is letterlijk een plek waarvan je nooit meer

terugkeert. De onderwerping was definitief en onherroepelijk, want echtscheiding blijft verboden.

Elsschot wist het ook, want hij schreef zelf het volgende in 1903, wat profetisch leek volgens zijn dochter toen zijn vrouw Fine in drie jaar tijd drie kinderen kreeg:

'Voortaan zult gij weten dat heel uw bestaan Slechts dient om het manlijf zijn kinderen t'ontrukken Voor wie gij zult slaven en later zult bukken.'

Ik heb pas veel later begrepen dat dit niet veel te maken had met het huwelijk op zich, maar veeleer met macht. De macht om baas te zijn over je eigen lichaam en geest. Om je eigen kleren te kopen en financieel van niemand afhankelijk te zijn. Om je stem te laten horen en mee beslissingen te nemen, in je huis maar ook in de maatschappij. In gemeenteraden, in het overheidsapparaat, in het parlement, noem maar op. In de familie en in ondernemingen. Want als je niet zelf beslist, dan beslist iemand anders voor en over jou. Ik was blij later te ontdekken dat Isabelle ook in haar huwelijksleven macht had.

Wat mij betreft is dochter Ida De Ridder de meester. Zij is de echte Elsschot.

Ik ben Cyriel en het Willem Elsschot Genootschap dankbaar dat ik dit heb mogen ontdekken. Een half jaar lang zijn Cyriel en Elsschot in mijn dagelijks leven aanwezig geweest. Door Cyriel raakte ik verslaafd aan het werk van de Antwerpse schrijver. De stijl, de eerlijkheid en de absurditeit.

Ik geef nog een citaat: *'Uw stem klinkt mij vreemd door lange afwezigheid. Zo zal de dag komen waarop gij zult uitgewist worden uit mijn geest en waarop ik van u nog enkel zal bewaren, een dankbare herinnering.'* Einde citaat. Zo schrijft Alfons De Ridder in een brief naar Fine in 1899, dat is nu exact 120 jaar geleden.

Zo zijn we vandaag ook vreemden voor elkaar in de samenleving. Waar lijmen niet meer werkt, bijvoorbeeld tussen de gemeenschappen in dit land. Ze blijven artificieel aan elkaar geplakt. Tot mijn verbijstering stelde ik in Wallonië vast dat weinigen wisten wie de zeer invloedrijke Vlaamse intellectueel Etienne Vermeersch was. Nog minder wie Elsschot is. Wallonië weet heel weinig van Vlaanderen maar wilt er toch mee getrouwd blijven. Voor het comfort zeker.

Dit is niet altijd ver van het huwelijk van Elsschot. Tussen droom en daad zijn er geen praktische bezwaren en daar staat de wet ook niet in de weg noch weemoedigheid die niemand kan verklaren als men des avonds slapen gaat. Er zijn wel verkiezingen op 26 mei.

Gaan we nadien verder blijven lijmen of van het huwelijk een betere boot maken?

Elsschot de internationalist

Frans van Daele

1. Het Elsschot Genootschap groeit en bloeit. Eens te meer krijgt U drie sprekers voor de prijs van een. En zelfs mocht dit niet het geval zijn, een avond Vlinderpaleis is hoegenaamd onbetaalbaar.

Als een halfbloed van een West-Vlaamse vader en een Nederlandse moeder heb ik even getwijfeld om hier het spreekgestoelte te beklimmen. Als buitenstaander voel ik me immers niet geheel gerechtigd om over een Antwerpse ikoon in de stad van Brabo het hoge woord te voeren. Mocht ik nu nog van Puurs zijn... quod non. Maar uiteindelijk voelde ik me gesterkt door enige precedentes. De oer-hollandse Breeroo durfde het ook aan om die Spaansche Brabander uit Antwerpen op de planken te brengen.

Maar wat mij echt over de lijn trok was die foto van Elsschot die je op alle achterflappen ziet. Een nietszeggende foto van een nietszeggend gezicht. Een soort stilleven uit de tijd dat foto's nog lichtdrukmaal heetten. Je ziet een burgermannetje. Geen markante kop zoals Hugo Claus. Geen smachtende jongeling uit *Die Leiden des jungen Werthers*. Nee, je ziet een burger met de bolhoed van Magritte die eveneens de middenstand zeer was toegedaan. Een soort genre-tafereel. Maar als je de verhalen leest, dan begrijp je alras dat Elsschot een toneel-masker draagt waarachter een tweede en een derde leven schuil ging...

Elsschot wordt vaak door Antwerpen opgeëist als de eigenste aller Antwerpenaars. Op hetzelfde niveau als Van Ostaijen. De zogenaamd burgerlijke Elsschot en de rebelse Van Ostaijen belichamen trouwens de twee zielen van Antwerpen, zoals je die ook vandaag nog altijd tegenkomt in jullie eigenzinnige stad aan de stroom. Hoe groot de afstand ook moge zijn tussen de deftige burger en de chique bohémien, toch hadden ze gemeen – horresco referens – dat ze alle twee afstand namen van hun eigen stad. Men vergete nooit dat die deftige Elsschot bijna van het Atheneum werd weggestuurd omwille van zijn naar eigen zeggen “baldadig gedrag”, dat ons overigens ook nog enkele vrijpostige dichtwerken heeft opgeleverd. Die andere Elsschot wil ik vanavond belichten, Elsschot de internationalist. Elsschot die afstand nam om zijn eigen stad beter te kunnen zien. Reculer pour mieux sauter.

2. Toen ik in Poësis met het werk van Elsschot kennis maakte, was ik gewoon weg van *Villa des Roses*. Toen ik begreep dat Elsschot nog maar 28 was toen hij dit meesterwerk schreef, ontviel mij de pen. Elsschot wist hoe je de kleinburgerlijkheid adembenemend kon maken. Voorzichtig tussen deugd en ondeugd laverend, zijn de ‘pensionnaires’ van Madame Brulot even zovele archetypes van vals fatsoen en schijnheilige deftigheid. Zoals Fellini later in *Satyricon* zou doen, bouwt hij bij wijze van contra-punt een ogenblik van zuiverheid in door Louise als ‘die Onschuld vom Lande’ op te voeren. Dit maakt Elsschot zo verschillend van James Joyce die in *Dubliners* de burgerlijkheid tot dekmantel van onheilspellend verrotting opvoert. Zo niet bij Elsschot. Zoals bij de grootste clowns, weet je bij hem nooit of je moet lachen of huilen. Elsschot scheert de hoogste toppen der dubbelzinnigheid. Zijn verhalen zijn altijd tweeslachtig, zoals het leven zelf. Of om het met zijn geestesverwant Magritte te zeggen: ceci n'est pas une pipe. Maar deze jonge inzichten van een poësis-scholier lieten me met een vraag achter. Waarom moest het pension van Madame Brulot zonodig in Parijs liggen? Het Brussel van Marguerite Yourcenar – ‘affairiste et mondain’ zoals ze ooit schreef – had zich even goed tot de tijdloze *Villa des Roses* geleend, om maar te zwijgen van het allereigenste Antwerpen. Ik vermoedde toen dat Elsschot het mes niet te dicht bij het bot wou brengen. In Antwerpen zou de *Villa des Roses* met zijn bewoners de spiegel misschien te dicht bij zijn stadsgenoten en reclame-klienten gebracht hebben. Na *Dubliners* werd Joyce immers persona non grata. Toch denk ik niet dat Elsschot daarom *Villa des Roses* buitengaats heeft gezet. Moest dat het geval geweest zijn, dan zou hij zijn lievelingsroman *De Ontgoocheling* ook ergens anders hebben moeten plaatsen. Dus waarom in Parijs? Misschien vond hij dat een wat liberlijks verhaal minder ophef zou maken wanneer het in de meest vrijgevochten stad van Europa werd geplaatst, in wat toen voor velen een Oord des Verderfs was.. In het boek merkt Elsschot trouwens zijdelings op dat ‘er op de Villa des Roses veel meer persoonlijke vrijheid genoten werd dan in onze noordelijke streken’. Maar dat Parijs had ook iets met zijn eigen wedervaren te maken. Na

Baron Frans van Daele, voormalig kabinetschef van Z.M. de Koning en minister van Staat.

wat zoekwerk begreep ik dat de jonge Elsschot ooit wou uitwijken naar Argentinië, maar uiteindelijk niet verder raakte dan het lokkende Parijs waar hij zijn intrek nam – jawel – in de Villa des Roses. Een goede Antwerpse kennis van mij deed het overigens nog beter: hij wou de wereld zien, maar stapte al in Brussel van de trein waar hij nu als Pser mee aan de politieke weg timmert. Per batig saldo denk ik dat achter het nietszeggende burgergezicht van Elsschot veel verborgen verlangens scholen. Die Sehnsucht bracht hem ertoe Latijns Amerika in Parijs te zoeken. Jammer – of juist niet - dat hij niet verder gegaan is. Zuid-Amerika zou hem ongetwijfeld in vervoering gebracht hebben met al die reuzen van de wereldliteratuur. Maar dan was *Villa des Roses* wellicht een meesterwerk van de Spaanse literatuur geworden. Het werd uiteindelijk een meesterwerk in het Nederlands, afgewerkt rond 1910 in zijn Rotterdamse tijd. Hier stop ik maar, want een Antwerps meesterstuk in Rotterdam schrijven ‘sounds like adding insult to injury’...

3. Na de escapade naar het Zwoele Zuiden en het Hoge Noorden zocht Elsschot terug de eigen stad op. Antwerpen kwam terug in de kijker. Na de Grote Oorlog ging Elsschot immers aan de slag als correspondent van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, ook vandaag overigens nog in de handen van een Vlaming. Met zijn welbekende

zin voor zelfspot noemde hij dit bijberoep ergens ‘bijzondere briefwisselaar’, een term waarmee Karel Verhoeven wellicht het Woord van het Jaar zou kunnen halen. Die verslaggeving uit Antwerpen richting Rotterdam was mij onbekend, maar zij werd mij zoals alle goede dingen door Cyriel Van Tilborgh geopenbaard. Twee dingen zijn me bijgebleven:

– Ook in zijn journalistieke berichten aan de NRC blijft Elsschot een man met een mening. Zijn mengeling van feiten en meningen zou vandaag wellicht niet voorbij de eindredacteur van dienst geraken, maar ik vermoed dat Elsschot vond dat een krant dient om dingen in beweging te brengen. Onze briefwisselende verteller laat inderdaad zijn overtuiging regelmatig doorsijpelen. Soms ongezoeten, soms tussen de regels. Bij zijn verslag over een Congres over Stadsschoon schiet hij uit zijn krammen: ‘Er kan niet krachtadig genoeg opgetreden worden om al het stedelijk en landelijk schoon, dat reeds door den vier jaar langen oorlog in ons land zoo erbarmelijk geleden heeft, te vrijwaren’. Hij neemt het Brugse Minnewater in bescherming, en gispt de kaalslag in het na-oorlogse Dendermonde. Het is alsof hij honderd jaar avant la lettre de Betonstop heeft uitgevonden... Wat voorzichtiger, want je moet ook leven en overleven, is Elsschot over de Vlaamse strijd. In een kattenbelletje over de “algehele verveloosheid” van Antwerpen merkt hij

met een vleugje humor op dat ‘Het enige wat geverfd is, dat zijn de naambordjes der straten; de Fransche namen zijn verdwenen, de Vlaamsche alleen gebleven’. Dat kardinaal Mercier bij de wederbegroefing van een aantal oorlogsgefusilleerden de twee talen gebruikte wordt fijntjes opgemerkt. In zijn artikel over ‘De toestand der Vlamingen’ is Elsschot echter meer dan duidelijk waar zijn hart klopt. Het stuk werd nooit gepubliceerd. Men weet niet of de NRC het weigerde, of dat Elsschot het uiteindelijk niet inzond...

– Terwijl hij Antwerpen in de verf zette, was Elsschot de internationalist nooit ver weg. Antwerpen is voor hem geen draaischijf die op zichzelf draait. De Stad aan de Stroom bestaat maar in verbond en verband met de buitenwereld. Hij komt regelmatig terug op de groten-deels mislukte pogingen om van Frankrijk de afschaffing van de zgn stapelrechten en de daaruit voortvloeiende benadeling van de Antwerpse haven te bekomen. De onstuitbare groei van die haven wordt jaarlijks met enig leedvermaak aan het Rotterdamse lezerspubliek dik in de verf gezet. Zijn uitgebreide bericht over de oprichting van een nieuwe Antwerpse scheepvaartlijn klinkt als een zoveelste zegebulletin. De diamantnijverheid ontbreekt niet, met de klage over de meestal Joodse Polen en Turken die jammer genoeg door de oorlog naar Scheveningen verdreven zijn. De ontsluiting van de haven, de waterwegen, het Tractaat van 1839, en het passeert allemaal de revue van de NRC. Voor Elsschot ligt de grootheid van zijn vaderstad in haar internationale verbondenheid, en dat is gelukkig ook nog vandaag – met of zonder Brexit – het geval.

4. Elsschots kijk op Antwerpen als knooppunt vond ik ook terug in *Dwaallicht*, dat mij meer nog dan de andere verhalen bekoord heeft. In 1948 werd het trouwens met de driejaarlijkse staatsprijs bekroond. De schrijver helpt een paar Afghaanse matrozen op een nachtelijke tocht door Antwerpen om een bekoorlijke, even geziene vrouw terug te vinden. Afghanen in Antwerpen, driekwart eeuw geleden... Het wordt een nachtelijke omzwerving van het ene nachtcafé naar de andere nachtwinkel. Naarmate de tocht vordert, lijkt Antwerpen in de mist te verdwijnen. Een beetje zoals Berlijn in de *Stappenwolf* van Hermann Hesse. De stad wordt een soort notioneel decor dat langzaam maar zeker wegdeemstert. Een vreemd groepje met een vreemde bedoeling neemt langzaam maar zeker de werkelijkheid over. In het begin is Antwerpen er nog, maar op het einde lijkt de stad aan de stroom in rook opgegaan. Het echte verhaal is een soort verdwijningsact. Elsschot slaagt er als het ware in om zich – en ons – zonder uit zijn zetel te komen te verplaatsen naar een andere wereld. Henry Miller beschrijft ergens een boek-verslaafde in New York die zijn bibliotheek nooit verlaat. Met de talloze boeken,

die hij van de ene kant na lezing aan de andere kant van zijn zetel legt, reist de man de hele wereld rond. Door mysterieuze Afghanen in zijn verhaal binnen te brengen kon Elsschot ongezien op reis gaan, zoals de onverdroten Lezer van Miller. Naarmate Antwerpen verwordt tot decor, komen de Afghanen scherper en scherper in beeld. Elsschot brengt hun argeloosheid tot leven, alsof het om pas ontscheepte bootvluchtelingen gaat. Die heimelijke sympathie voor de wereld buitengaats verklaarde Elsschot ooit zelf: ‘Ik heb nu eenmaal de verwenschte manie om, als het ware automatisch en onbewust, aan de zijde van de slachtoffers te gaan staan. Ik heb een instinctmatige afkeer van de overwinnaars, wie of wat ze ook zijn mogen’. Zijn kleinzoon – Tsjip de Leeuwen-temmer – onderstreepte ergens dat zijn grootvader geen vooroordelen kende, en dat daarom zijn omgeving zo kleurrijk was: priesters, dominees, communisten, Joden, oud-strijders uit de Spaanse burgeroorlog, oud-strijders van het Oostfront. Allemaal figuren met buitenlandse connecties. Willem Elsschot kon met al deze onbegrepen mensen zo ongeveer zelf de zoveelste Internationale opgericht hebben. Hij heeft er in elk geval prachtige verhalen uit gepeurd.

De twee gastsprekers: Frans van Daele en Assita Kanko.

5. Als ik nu terugkijk naar dat nietszeggende gezicht in die nietszeggende foto op de achterflap, zie ik nu iets helemaal anders. Een masker? Zeer zeker, maar een masker met daarachter oneindige en eindeloze vergezichten. De hunker naar het andere, de hunker naar de achterkant van de maan. Jaren geleden las ik een soort voorloperverhaal van Harry Potter, waarin een jonge tovenaarsleerling met zijn bezemstok hoog genoeg geraakt om aan de andere kant van de stadsmuur te belanden, en er de echte wereld te ontdekken. Dankzij Elsschot kijken we misschien een beetje meer over de muur, en zijn we allemaal een beetje meer wereldburger geworden. En daarom is het zo goed dat hij elk jaar in zijn stad van vertrek en aankomst gelauwerd wordt.

Zicht op de vijftig 'eretafels' met meer dan vijfhonderd disgenoten.

Een exquis voorgerecht van Salons Schoeters.

Ook nu leidde Karel Verhoeven, hoofdredacteur van De Standaard, de twee gastsprekers in.

Indra Dewitte, hoofdredacteur van het Belang van Limburg en Jan Vanbevel, voormalig CEO van KBC Bank

Gastheer Bart Willockx, voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg Antwerpen, begroet de gasten.

Peter Vandermeersch, hoofdredacteur van de NRC en Cyriel Van Tilborgh, voorzitter van het Willem Elsschot Genootschap.

Adriaan Raemdonck van Galerie De Zwarte Panter in Antwerpen, ontmoet Elsschot-biograaf Vic van de Reijt.

Cathy Berx, gouverneur van de Provincie Antwerpen.

In memoriam Agnes Kalmann-Matter (1927-2019)

Gerd Busse

Aanvankelijk had het er niet naar uitgezien dat Agnes Matter nog eens een beroemde vertaalster zou worden. Op 16 juli 1927 in het Zwitserse Freienstein geboren, leerde ze in 1944 Herbert Kalmann kennen, een Duitse Jood op de vlucht voor de nazi's. Ze raakte verliefd, trouwde, en na de oorlog trok ze met hem naar Nederland. Ze waren nog nauwelijks in hun nieuwe vaderland gesetteld toen ze het werk van Willem Elsschot ontdekten en meteen zo enthousiast waren dat ze besloten om het te vertalen. Via via raakten ze in contact met uitgever Eugen Diederichs in Düsseldorf en boden hem aan, *Kaas* voor hem te vertalen.

Uiteindelijk was het Agnes, die, met ondersteuning van Herbert, de klus klaarde. Ze was toen nog een piepjonge vertaalster, maar wist er wel een leuk project van te maken. In een interview met *Filter* (nr. 4, 2004) vertelde ze dat zij en haar man voor de vertaling een keer bij Diederichs in Düsseldorf geweest waren en dat ze ook een bezoek aan Elsschot in Antwerpen hadden gebracht. 'Ik weet het niet precies meer, maar ik geloof dat wij hadden geschreven dat we op een zondag zouden komen, tegen elf uur. Om elf uur belden we bij zijn huis in Antwerpen aan en na een lange tijd deed Elsschots vrouw de deur open. Ze had alleen een handdoek om zich geslagen en zei dat ze nog niet zover waren. Of wij over een halfuur of zo terug konden komen? Dat was onze ontmoeting met mevrouw De Ridder. Toen wij later terugkwamen, werden wij door de heer des huizes ontvangen, en wel heel vriendelijk. Ik herinner me de kamer nog goed, een lange ruimte, die vol stond met oude meubels en lampen, maar heel donker. En daar zaten wij en kletsten wat, zoals gezegd niet over *Kaas*, maar over van alles en nog wat. Hoewel – hij heeft ons toch wel gevraagd waarom wij juist dit boek hadden gekozen, en toen ik zei dat wij het de beste van al zijn novellen vonden, zei hij dat het ook zijn lievelingsboek was.'

De Duitse vertaling verscheen in 1952 bij uitgeverij Diederichs en was een gigantische flop – misschien ook, omdat de uitgever het briljante idee had om de Nederlandse titel, *Kaas*, te handhaven en zodoende suggereerde dat het om een Nederlandstalig boek ging. Niemand die het wilde kopen. Agnes Kalmann stopte daarna met vertalen en stortte zich op het gezinsleven en de opvoeding van haar vier kinderen.

In 2004 verscheen de, licht bewerkte, *Kaas*-vertaling van Agnes Kalmann opnieuw, deze keer bij Unionsverlag in Zürich en nu wèl onder een Duitse titel: *Käse*. Door een enthousiaste aanbeveling van Elke Heidenreich in haar literaire televisieprogramma 'Lesen', belandde het boek binnen enkele dagen op de bestsellerlijsten van *Der Spiegel*, *Focus* en *Stern* en maakte de vertaalster na meer dan vijftig jaar alsnog beroemd.

Maar dit is nog niet het eind van het verhaal. In 2016, naar aanleiding van het gastlandschap van Vlaanderen en Nederland op de Buchmesse in Frankfurt, verscheen een heruitgave van *Käse*, bij Aufbau Verlag in Berlijn – uiteraard weer in de vertaling van Agnes Kalmann. En wie schetst haar verbazing toen ze in een bericht op tv over de Buchmesse zag dat koning Filip van België bij de opening van de beurs als cadeau voor zijn Nederlandse ambtgenoot Willem-Alexander een boek bij zich had – en jawel, *Käse*, in haar vertaling uit 1952!

Agnes Kalmann-Matter is met *Käse* misschien de beroemdste vertaalster met het kleinste oeuvre ter wereld. Maar dat het maar één boek omvat is niet helemaal waar. Na het succes van *Käse* heeft ze in 2008, samen met de schrijver dezes, ook nog de *Verzen* van Elsschot vertaald. *Gedichte/Verzen*, aldus de Duitse titel van de tweetalige uitgave, werd erg positief onthaald – ook in Nederland. Frits Abrahams vond het in zijn column in *NRC Handelsblad* een 'eigenaardige sensatie', de gedichten van Elsschot in het Duits te lezen. Mooi vond hij vooral het 'Moeder'-gedicht uit 1908 met de vertaling van 'schele Piet' als 'der Knochenmann' – en die Knochenmann was uiteraard haar vondst geweest.

Ze hield van dit soort knutselwerk, het bedenken van oplossingen voor, liefst moeilijke, vertaaltechnische problemen. En ook voor de rest mocht het, zelfs toen ze al ver in de tachtig was, allemaal niet te simpel zijn. Was een (achterklein)kind jarig dan was er een 'envelop met inhoud' van haar, waarop aan de buitenkant de gelukwensen door middel van een ingewikkelde zelfbedachte rebus werden overgebracht. En als vriend en collega mocht je elk jaar een mooie, zelf ontworpen kerstkaart van haar verwachten.

Ze was verslaafd aan literatuur en poëzie en heeft tot haar laatste dagen de wereldliteratuur verslonden, toen de ogen niet meer goed wilden via luisterboeken. Agnes Kal-

mann-Matter is zondag, 9 juni 2019, op 91-jarige leeftijd overleden. Ze laat een schare van kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen na. We zullen haar missen.

In 2004 overhandigde Agnes Kalmann in Antwerpen een collectie brieven aan Cyriel Van Tilborgh, voorzitter van het Willem Elsschot Genootschap. 'Ik heb hier brieven van Elsschot, d.w.z. van Alfons De Ridder en correspondentie met uitgevers. Ik wil ze aan het Willem Elsschot Genootschap geven. Ik ben blij met deze kans. De map lag in de logeerkamerkast achter de bovenste plank. En als dit nu niet gebeurd was zouden ze misschien later het offer worden van een grote opruimbeurt.' (Antwerpen 2004)
(Ondertussen werd het dossier door het Willem Elsschot Genootschap overhandigd aan het Letterenhuis, waar het archief van Willem Elsschot werd ondergebracht.)
Foto: Alain Giebens.

De omslagillustraties die Henri Van Straten maakte voor de heruitgave in 1944 van de romans *Kaas* en *Villa des Roses* van Willem Elsschot, werden door het plotse verdwijnen van de kunstenaar nooit los afgedrukt.

Van de originele linoblokken (in bezit van de erfgenaam) werden in het najaar 2015 van elke lino door Frank-Ivo Van Damme 60 exemplaren met de hand gedrukt op een Albion handpers, waarbij gebruik werd gemaakt van papier uit het atelier van Henri Van Straten. 50 exemplaren werden genummerd van 1 tot 50 en 10 exemplaren H.C. genummerd van 1 tot X.

Dit is het nummer

V

Biblioefie uitgave van Henri Van Straten

In 2015 verscheen bij Pandora Publishers *Œuvre catalogus schilderijen/tekeningen* van Henri Van Straten. Dit boek werd samengesteld door Ludo Raskin en werd ook opgenomen in het ledenpakket van het Willem Elsschot Genootschap.

Samen met deze catalogus werd een biblioefie uitgave aangeboden met een afzonderlijke map nooit eerder afgedrukte illustraties voor *Villa des Roses* en *Kaas*. Van die speciale uitgave is nog een klein aantal exemplaren beschikbaar. Die willen de erfgenamen aanbieden voor de prijs van € 200 per stuk. . Als iemand interesse heeft, stuur dan een mailtje aan cyriel.van.tilborgh@skynet.be. Wij geven de mails dan direct door aan de erfgenamen.

Vlaamse kunstpaus Ludo Bekkers:

Was Elsschot zich wel zo bewust van zijn moderne schrijfstijl?

Martine Cuyt

Toen hij in 1953 voor de radio werkte, schreef de Belgische journalist Ludo Bekkers Elsschot aan om mee te werken aan een programma voor zieke luisteraars. Elsschot kon er niet op ingaan. Bekkers, inmiddels cultuurgeroe van België, herinnert het zich als gisteren.

Najaar 1953 stuurde Ludo Bekkers een tiental auteurs, onder wie Johan Daisne, Hubert Lampo, André Demedts, Maria Rosseels en... Willem Elsschot, een uitnodiging om mee te werken aan het door hem bedachte programma *Ramen Open* op de radio, NIR destijds, tegenwoordig VRT voor zieke luisteraars.

Ludo Bekkers: 'Via een gerichte muzieckeuze en zinvolle teksten hoopte ik zieken en herstellenden een rust- en bezinningspunt te bezorgen in een saai, dagelijks verhaal. Eén van de initiatieven was de rubriek over het geluk, die zou worden ingevuld met een speciaal daartoe geschreven tekst van een literator.'

Slechts twee schrijvers van Bekkers' lijstje gingen niet in op de invitatie van de radiomaker: Marnix Gijsen en Willem Elsschot. Gijsen liet weten dat hij niets te melden hand over geluk.

Op 20 oktober 1953 beantwoordde Elsschot Bekkers' vraag van 9 oktober negatief met als verklaring: 'wegens drukke zakelijke bezigheden die het mij onmogelijk maken aan literatuur te doen.'

Ludo Bekkers: 'Ik had Elsschots weigering niet verwacht en was teleurgesteld omdat andere coryfeeën graag meewerkten. Elsschot was uiteraard een grote naam, ook op dat moment. Hij was, mutatis mutandis, één van de belangrijke oudere schrijvers in Vlaanderen, zoals Streuvels, Claes en Timmermans, maar dan van een heel andere orde. Elsschot schreef geen Heimatliteratuur en sneed onderwerpen aan die voor anderen taboe waren. Alleen Walschap had zich met hem kunnen meten en dan nog.'

Bekkers was op jonge leeftijd al een enthousiast lezer van Elsschots werk. 'Mijn kameraden en ik lazen hem toen we zestien, zeventien jaar waren gretig. We wisselden onderling onze leeservaringen uit, waardoor we haast al de beschikbare boeken – Elsschot produceerde toen nog, ik heb het over 1939-1940 – van hem lazen.'

Wat vindt deze Vlaamse kunstpaus van de kunstverzameling van Willem Elsschot? Terwijl hij door de werken bladert die in 1966 als de Verzameling Willem Elsschot werd geveild, noemt hij Elsschots selectie in één woord: burgerlijk. 'Als je het soort tapijten, juwelen en de thema's van de schilderijen en de namen bekijkt, zie je dat meteen. Zijn kunstverzameling vloekt met zijn literaire stijl. Je zou van Elsschot, de schrijver, een meer hedendaagse collectie verwachten. Hij kocht blijkbaar van vrienden en stadsgenoten. Akkoord, ik zie een flink aantal werken van Floris Jaspers en Henri Van Straten is beslist een interessant kunstenaar, maar verder kom ik niet. Deze vraag rijst vervolgens bij me: 'Was Willem Elsschot zich wel zo bewust van zijn moderne schrijfstijl?'

Destijds vond Bekkers *Kaas* Elsschots beste boek. Tegenwoordig kiest hij voor *Villa des Roses* en *Het Dwaallicht*.

Bekkers: 'Villa des Roses kies ik omdat hij daar zo goed de Parijse sfeer weet weer te geven én de delicate, relationele verhoudingen in het pension weet neer te zetten. Elsschot toont zich in zijn debuut een groot literator. *Villa des Roses* blijft boeiend.'

'Van *Het Dwaallicht* houd ik om de geheimzinnigheid. Het portret van de drie rijstkakkers, zoals hij ze noemt, zou je je heel goed kunnen voorstellen anno nu. Vervang de drie door vluchtelingen of migranten. Ze komen in een stad terecht die totaal buiten de hun bekende cultuur valt, met bijbehorende zeden en gewoontes. Het dwalen wordt buitengewoon geheimzinnig neergeschreven.'

Kaas blijft een knap geschreven boek over een mislukt kaasproject. Laarmans blijft met die kaas zitten. Da's wat anders dus dan de geslepen vos Boorman, de mercantiele flou van *Lijmen*.'

Bekkers (° 4 februari 1924) is autodidact (muziek, literatuur, beeldende kunst, Italiaans) en begon op zijn 21ste als regisseur-omroeper, tegenwoordig 'presentator' bij de Belgisch Nederlandse Radio Omroep (BNRO). Al snel wilde hij het strakke carcan van radioprogramma's doorbreken en begon hij met het samenstellen van programma's voor bepaalde doelgroepen. Het eerste was

Ludo Bekkers: teleurgesteld over Elsschots weigering.

Ziel van mijn Land met Vlaamse liederen en tekstextracten van Vlaamse auteurs – een gewaagde onderneming in de woelige periode van repressie. Niet lang daarna maakte hij het programma *Ramen Open* voor zieken en herstellenden.

In 1957, na twaalf jaar radio, maakte hij de overstap naar televisie. Hij werd als programmator toegevoegd aan de dienst *Varia*, waar hij geacht werd wetenschappelijke, culturele en vrouwenprogramma's te ontwerpen. Van de tweede categorie zou Bekkers zijn levenswerk maken én er faam mee oogsten. Op het voor televisie onontgonnen terrein kon hij experimenteren met programma's over beeldende kunst en later architectuur en fotografie. Hij wist zich te omringen met gezaghebbende figuren uit de museum- en kunstwereld en liet de avantgarde binnen. Vanaf de tweede *Documenta* in Kassel was de BRT er dankzij Bekkers aanwezig. Hij kon lange en exclusieve interviews maken met grote kunstenaars als Marc Chagall, Henry Moore, Graham Sutherland, Karel Appel, de Duitse leden van ZERO: Heinz Mack, Otto Piene, Gunther Uecker en met "Les Nouveaux Réalistes", waar Pierre Restany gold als gangmaker.

Hij maakte spraakmakende uitzendingen over hedendaagse kunst, zoals *Atelier* (1959), *Medium* (1966), *Curriculum* (jaren '80). Bekkers trok freelance regisseurs

aan die stuk voor stuk grote namen werden: Roland Verhavert, Guido Henderickx, Patrick Conrad, Harry Kummel, André Delvaux.

Het was Bekkers die de Amerikaanse kunstenaar James Lee Byars de kans gaf om zijn megaproject "The world Question Center" rechtstreeks te realiseren tijdens een avondprogramma dat volledig aan hem gewijd was

In 1962 kreeg Bekkers als eerste 'de prijs van de TV-kritiek' voor zijn programma's over beeldende kunst. Later volgden de Sinjaalprijs en de Bert Leysenprijs.

Bekkers maakte in 1970 een uitstap door de eerste directeur en grondlegger van het Internationaal Cultureel Centrum (ICC) in Antwerpen te worden, waar hij samen met dichter Eddy Van Vliet de *Middagen van de Poëzie* nieuw leven inblies. Twee jaar later keerde hij terug naar de televisie.

Tijdens en na zijn periode bij de televisie schreef hij kunstkritische en journalistieke artikelen voor gerenommeerde tijdschriften als *Streven*, *Ons Erfdeel/Septentri- on*, weekbladen als *De Nieuwe* en *Knack* en de kranten *De Standaard*, *De Morgen* en *Gazet van Antwerpen*.

Vandaag post hij geregeld nog nieuwe bijdragen over expo's en andere kunstzaken op Knack.be

Het mysterie van de Rue de Flandre 62

Piet Joostens

In het achtste hoofdstuk van *Lijmen* lopen Boorman en Laarmans, samen op zoek naar een nieuw slachtoffer voor hun dubieuze reclamepraktijken, vanuit het Brusselse stadscentrum de Rue de Flandre in. Halverwege, ter hoogte van huisnummer 62 (het nummer wordt in het boek tweemaal genoemd)¹, zien ze ‘een verweerd uithangbord, dat op de gevel van een vervallen huis gespijkerd was, en waarop nog te lezen stond: PIERRE LAUWEREYSSSEN, FORGERON / FABRIQUE D’ASCENCEVRS. Een van de e’s was zo goed als onzichtbaar en de u was in de vorm van een v geschilderd, zoals dat bij onze vaders gebruikelijk

was. Boven het uithangbord stonden een paar vensters open, waaruit de bonte vanen wapperden van een grote was en eronder gaapte een gang, die zeker naar de werkplaats leidde.’

Boorman en Laarmans lopen de naar hondenpis stinkende gang in, maken er kennis met een paar boze viervoeters en treffen inderdaad een soort fabriekje aan: ‘Na een honderd stappen draaide de gang naar links en liep uit op een grote poort, waarachter Lauwereyssen blijkbaar het smidsvak uitoefende, want wij hoorden ’t krasen van vijlen en ’t dreunen van hamers op een aambeeld. [...] Het was een smokerige loods met glazen dak.’

De helden hebben hiermee het hart van de roman bereikt. De werkplaats is het domein van Mevrouw Lauwereyssen, zus en zaakvoerster van smid Pierre (eigenlijk Pieter) Lauwereyssen, de arme vrouw met het slechte been om wie het vervolg van *Lijmen*, *Het been*, zal draaien. In de Rue de Flandre zal zij door toedoen van Boorman en Laarmans een hoop geld verliezen aan 100.000 exemplaren van hun *Algemeen Wereldtijdschrift voor Financiën, Handel, Nijverheid, Kunsten en Wetenschappen*, in werkelijkheid een veredeld reclameblad zonder abonnees dat alleen verkocht wordt aan wie dik betaalt voor een flatterend artikel en de zo goed als volledige oplage.

De locatie is in alle opzichten het tegendeel van het andere adres dat in *Lijmen/Het been* centraal staat. Boorman woont en werkt in een deftig huis aan de ‘Boulevard du Japon 60’, waar hij ook pronkt met zijn zogenaamde ‘Museum van Inlandse en Uitheimse Voortbrengselen’. In de armetierige smederij van de Lauwereyssens worden met hard labuur echte keukenliften gefabriceerd, terwijl aan de Boulevard du Japon af en toe alleen intellectuele arbeid wordt geleverd, en nog veel vaker wordt gedaan alsof. In de smidse staat een eerlijke Vlaamse vrouw² aan het roer, terwijl ten huize Boorman een van oorsprong

1 In het hoofdstuk ‘Redactiewerk’ (p. 345) en in het hoofdstuk ‘De levering’ (p. 355).

2 In zijn essay *Aan Borms* gaat Matthijs de Ridder in op Elsschots keuze voor een Vlaamse vrouw in de Vlaamsesteenweg, een keuze waarvan hij de historische politieke betekenis onderstreept.

Duitse³ oplichter opereert.

De Rue de Flandre, in het Nederlands de Vlaamsesteenweg genoemd, is ook buiten de romanwerkelijkheid te vinden, maar een Boulevard du Japon heeft in Brussel nooit bestaan. Lag er aan de Rue de Flandre 62 anno 1922, het jaar waarin Mevrouw Lauwereysen werd gelijmd,⁴ ook echt een gang, wie weet zelfs een werkplaats? En konden Elsschots tijdgenoten die plek dus ook vinden toen het verhaal in 1923 als feuilleton in *De Vlaamsche Gids* verscheen?

De volkse Vlaamsesteenweg, een eeuwenoude invalsweg die leidde van de Vlaamse Poort op de grens met Molenbeek naar de Oude Graanmarkt en het historische centrum, was een van die dichtbewoonde Brusselse straten die doorkruist werden door nauwe ‘impasses’ of ‘gangen’, zoals zulke doodlopende steegjes in Brussel werden genoemd. Rond 1900 waren er wel elf. Vandaag telt de Vlaamsesteenweg er nog vijf: de Sikkelgang (Impasse de

3 In de eerste editie van *Lijmen* (1924) heette Charles Boorman nog Carl Bohrmann.

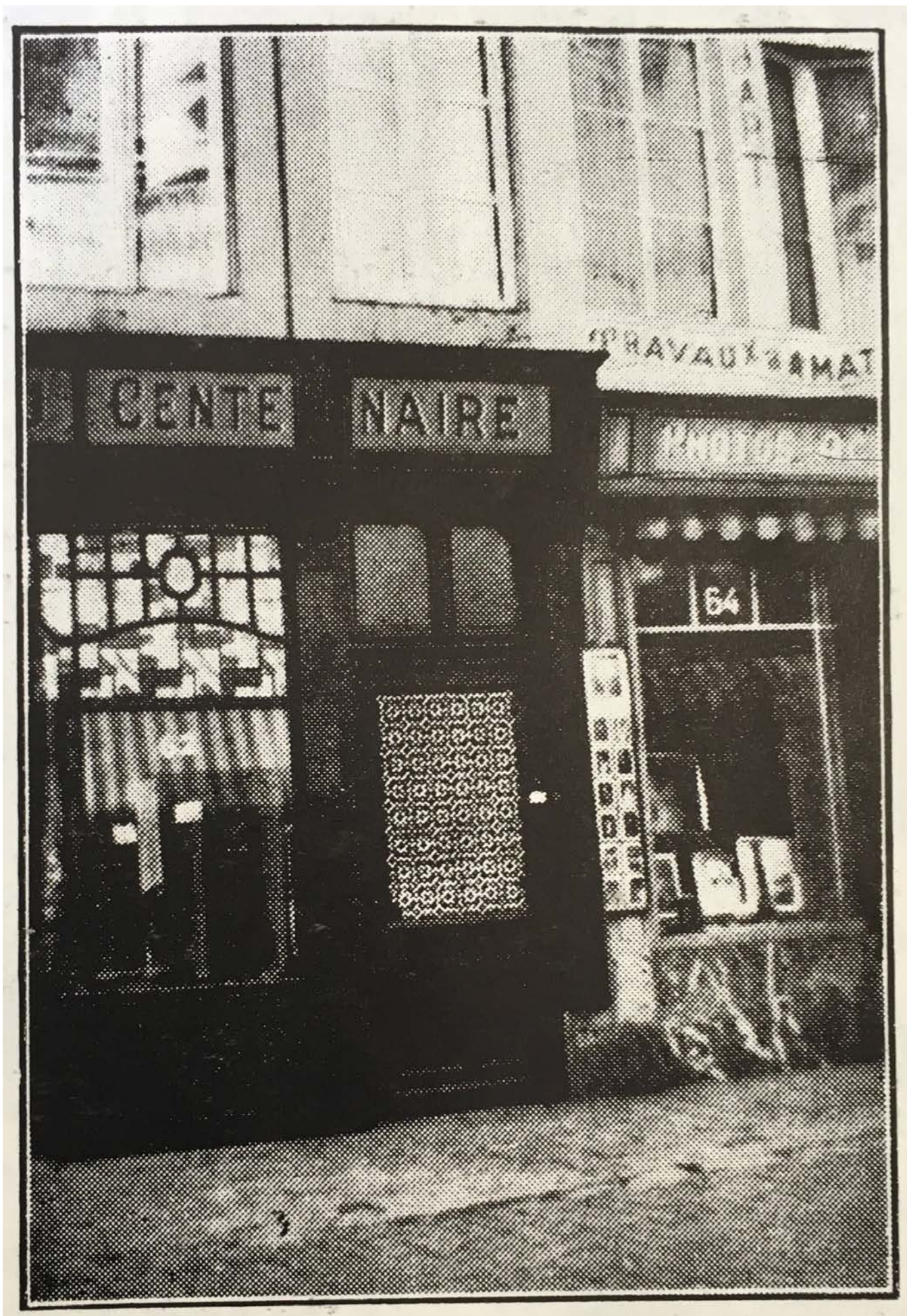
4 We weten dat het kernverhaal van *Lijmen* zich afspeelt in 1922: dat jaartal wordt in de roman vermeld in de tekst voor een bestelbon van het *Wereldtijdschrift* (p. 283). Ook schreef Elsschot de definitieve versie van *Lijmen* in de periode 1920-1922.

la Faucille, nr. 23), de Roostergang (Impasse du Gril, nr. 98-100), de Ekstergang (Impasse de la Pie, nr. 137), de Poilsgang (Impasse Poils, nr. 147) en de Voermansgang (Impasse du Roulier, nr. 176-178).

Ter hoogte van huisnummer 62 is vandaag geen spoor van een gang te bekennen. Daar bevindt zich nu een schoonmaakbedrijfje met de nogal ambitieuze naam Global Cleaning Belgium, aan de achterzijde van Q-Park parking Lepage, de vroegere Parking des Marchés.

Wat was de situatie in Elsschots tijd? In de *Almanach du Commerce et de l'Industrie* van 1923 wordt geen gang vermeld. Huisnummer 62 ontbreekt zelfs in de lijst, wat in deze context vooral betekent dat er tussen de nummers 64 (‘Cnops H., ustens. de ménage’) en 60 (‘Fillion L. Brasserie du Mont-Parnasse, salle de fêtes’) op dat moment geen handelszaak actief was. Dat was wel het geval in 1924, het jaar waarin *Lijmen* voor het eerst in boekvorm verscheen. Toen verkochten twee gebroeders Zarmati er volgens de *Almanach* peignoirs en juwelen. In 1925 krijgen zij als buurman (op 64?) ene Cadron G. (‘lingerie-bonneterie’) en wordt evenmin over een bewoonde gang gerept.

De eerste lezers die *Lijmen* aan de Brusselse werkelijkheid hadden willen toetsen, stonden bij nummer

62 dus voor een aaneengesloten huizenrij met cafés en winkeltjes. Een paar jaar eerder, in de periode 1920-

1922, toen Elsschot in Antwerpen de definitieve versie van *Lijmen* schreef, was de situatie niet veel anders. Op

Brasserie du Mont-Parnasse

60, Rue de Flandre, BRUXELLES

PROPRIÉTAIRE LOUIS EVERS

Très belle salle pour spectacles, concerts, réunions etc., plus de 600 places assises. — Plusieurs salles à la disposition des cercles et le plus facile des locaux de la Ville.

BILLARD

(1911)

PIANO

RECOMMANDÉE POUR LES MEILLEURES BIÈRES

nummer 62, tussen de Brasserie du Mont-Parnasse en de winkel van Cnops, verkocht ene R. Smits toen ‘artic. fantaisies’.

Misschien moeten we nog wat verder terug in de tijd, naar 1911-1914, de periode waarin Alfons De Ridder ook zelf in Brussel woonde en vanwege zijn werk voor de *Revue Continentale Illustrée* vaak in deze buurt zal hebben vertoefd. De *Almanachs* uit die jaren melden al iets interessanter. Geen gang of grote veranderingen op nummer 62 (in die dagen o.a. het adres van Mlle Boels en haar ‘articles de fantaisies, maroquinerie, agence postale nr. 2, papeterie’), noch op nummer 64, maar wel veel bedrijvigheid net ervoor, dus in en om de Brasserie en Théâtre du Mont-Parnasse op nummers 60 en 60a, met meer namen en activiteiten dan je op één nummer in zo’n kleine straat voor normaal zou houden. Er was een Vlaamse rederijderskamer (‘De Parnassusberg’), een spaarkas (‘Les Amis du Mont-Parnasse’), een ‘Fanfare du Bas de la Ville’, de toneelkringen ‘Les Intrépides’ en ‘Cercle Dramatique Postal’, het ‘Syndicat des Patrons épiciers’ en het ‘Syndicat des confiseurs’. Ook stonden er twee individuen geregistreerd: ‘De Jong Jos., tailleur’ en ‘Deridder L., placement et entreprise d’électricité’.

Pas in de *Almanach* van 1906 vinden we iets wat op een historische grond voor de gang van de firma Lauweryssen kan wijzen. Tussen nummers 62 (‘Thielemans (Vve), chapelier’) en 64 (‘Bersot (J.), articles de ménage’)

is plots sprake van een ‘Impasse Dubois’. Deze gang krijgt ook een apart lemma onder de letter D, weliswaar gevolgd door de droevige mededeling ‘Numéros omis: ouvriers’.

In deel drie van Jacques Dubreucqs historische studie *Bruxelles 1000: Une histoire capitale* wordt de geschiedenis van deze Impasse Dubois kort beschreven:

Vers 1860 habitait au n° 62 un peintre sur porcelaine, bon spécialiste en vieux Bruxelles, du nom de Jean-Baptiste Tassenoe. A la droite de sa boutique se trouvait une porte masquant l’entrée d’une forte étroite impasse, longue de 35 mètres environ. C’était l’ancienne “Impasse du Chaudronnier”, rapidement reconvertie en “Impasse Dubois” pour ne pas faire double emploi avec une minuscule “stroëtje” de la rue d’Anderlecht. La disposition des lieux devait subsister intacte jusqu’à l’époque de la deuxième guerre, peut-être après, étant actuellement englobée dans le Parking des Marchés. L’Impasse Dubois avait cependant été supprimée en 1902.

De *Almanachs* spreken tegen dat het gangetje al sinds 1902 verlaten was, maar waarschijnlijk was het in Elschots Brusselse jaren al gesloten. Boven Dubreucqs uitleg staat een revelerende foto uit 1934:

Met als onderschrift: 'L'Impasse Dubois, telle qu'elle apparaissait, infiniment discrète, en 1934. Aujourd'hui, tout a disparu. Un parking.'

Dit straatbeeld is dus zo ongeveer wat de eerste nieuwsgierige lezers van *Lijmen* (en veertien jaar later die van *Het been* uit 1938) moeten hebben gezien. Geen gang die breed genoeg was om er op een ochtend met een kar en 100.000 exemplaren van het *Algemeen Wereldtijdschrift* in te rijden (zoals dat in de roman gebeurt), maar toch ook niet niets: een geheimzinnige, ongenummerde deur tussen de winkel van 'R. Dewael, Soteries du Centenaire' (nr. 62) en fotograaf Chattan (nr. 64) (*Almanach* van 1935), in een lange straat die toch volop gangen telde die perfect groot en zichtbaar genoeg waren om de gang uit *Lijmen* te kunnen zijn.

Een grapje van Elsschot? De kans dat een zo zorgvuldig schrijver als hij het huisnummer 62 lukraak uitkoos, terwijl de redactie van zijn *Revue Continentale Illustrée* ooit vlakbij⁵ was gevestigd, lijkt eerder klein. In ieder geval was de situering in de Vlaamsesteenweg zélf al uiterst betekenisvol voor de roman, op z'n minst vanwege het flamingantische verleden van Laarmans. Wie weet zat er in de keuze voor een donkere ongenummerde deur waar niet zo lang geleden een gangetje was geweest wel

⁵ Begin 1913 was de redactie van *La Revue Continentale Illustrée* gevestigd aan de Brandhoutkaai 51 (aan de Vismarkt achter de Vlaamsesteenweg) en in oktober 1913 wat verderop aan het kanaal (Koolmijnenkaai 74).

nog een ironische knipoog: de fictieve Vlaamse smidse, het donkere hart van het verhaal, zat toen *Lijmen* werd geschreven achter een deur naast de winkel voor 'articles de fantaisie' van... R. Smits! Puur toeval?

Elsschot had een bijzondere voorliefde voor verdwenen gangen en huisnummers. Ook het laatste adres van zijn laatste verhaal *Het Dwaallicht*, de Lange Ridderstraat 71, waar de verteller met zijn 'hele wezen' voelde dat Maria Van Dam, de 'bestemming' van het verhaal, er woonde, bestaat niet meer. In het boek staat de verteller er voor 'een wrakke deur en een venstermuil waarvan de helft met planken dichtgespijkerd is'. In de werkelijkheid bevond zich ook op deze plaats ooit een gangetje met arbeidershuisjes, afgebroken in de periode waarin *Het Dwaallicht* verscheen, en wel door een loodgieter die luisterde naar de naam... Van Damme.

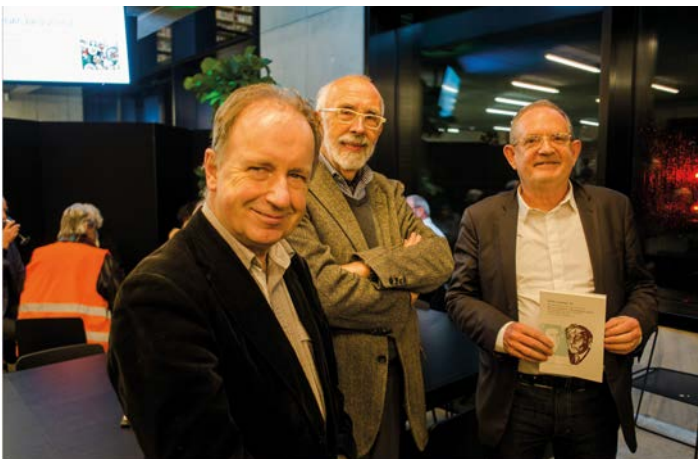
Hoe dan ook, in de Brasserie du Mont-Parnasse aan de Rue de Flandre 60, waar in de eerste decennia van de vorige eeuw een bloeiend Nederlandstalig cultuurleven te vinden was, zullen Alfons De Ridder en zijn kompanen van *La Revue* wel meer dan eens hun dorst hebben geleest. Volgens hiernaast afgedrukte advertentie uit 1911 was het 'le plus facile des locaux de la Ville'.

Met dank aan Matthijs de Ridder, Eric Rinckhout, Koen Rymenants en Hans Vandevoorde voor hun waardevolle suggesties.

Cahier Een harde vriendschap

Op zaterdag 8 december 2018 presenteerden het Louis Paul Boon Genootschap en het Willem Elsschot Genootschap het cahier *Een harde vriendschap*. De briefwisseling tussen Louis Paul Boon en Willem Elsschot. Dit cahier werd uitgegeven door het Willem Elsschot Genootschap en werd opgenomen in het ledenpakket van 2019.

In de nieuwe Aalsterse bibliotheek Utopia interviewde Luckas Vander Taelen, voorzitter van het Louis Paul Boon Genootschap, Cyriel Van Tilborgh en Vic van de Reijt, co-samensteller met Jos Muijres, over deze uitgave en de vriendschap tussen beide auteurs.

Vic van de Reijt, Cyriel Van Tilborgh en Luckas Vander Taelen bij de presentatie van het jongste WEG Cahier *Een harde vriendschap*. De briefwisseling tussen Louis Paul Boon en Willem Elsschot.

© Collectie Letterenhuis, Antwerpen

Knack, 3 april 2019

LITERATUUR

Elsschot-biograaf Vic van de Reijt linkt de schrijver aan de zakenman

‘Elsschots literair werk was zijn troost en boetedoening’

Pas in de nadagen van zijn carrière zie je bij Willem Elsschot ‘echt schrijversgedrag’, leert biograaf Vic van de Reijt in *De ontdekking van Willem Elsschot*, de bundel verhalen, kritieken en essays waarmee hij zijn pionierswerk afsluit. ‘Hij was meer zakenman dan schrijver.’

Door ERIC RINCKHOUT

Ik spreek Vic van de Reijt in hartje Antwerpen, de stad waar Elsschot het grootste deel van zijn leven woonde en werkte. Hij schreef er onder het pseudoniem Willem Elsschot en verdiende zijn geld als reclameman onder zijn eigen naam, Alfons De Ridder, die onder meer kantoor hield op Groenplaats nummer 1. In zijn romans duikt hij op als de ‘zachte’ Frans Laarmans, die in *Kaas* faliekant mislukt als importeur van Edammer en die in *Het Dwaallicht* door de straten van de oude stad zwerft met drie Afghaanse matrozen in zijn zog op zoek naar romantiek en Maria Van Dam. Het personage Boorman vertegenwoordigt, onder meer in *Lijmen*, het andere aspect van Alfons De Ridder: de keiharde en genadeloze zakenman.

In 2011 voltooide Vic van de Reijt (68), jarenlang uitgever bij Nijgh & Van Ditmar, zijn biografie met de korte titel *Elsschot*.

Ondertitel: ‘Leven en werken van Alfons De Ridder’. ‘Toen dacht ik: ik ben klaar’, zegt Van de Reijt. ‘Ik besepte wel dat ik heel veel van mijn kennis en onderzoek niet in die biografie had kunnen stoppen. Het was een geserreerde biografie, waarin ik niet al te veel op details ben ingegaan en ver weg ben gebleven van de interpretatie van de romans. Een biografie hoort het levensverhaal te vertellen. Ik heb ook de nadruk op de zakenman gelegd, want Elsschot was meer zakenman dan schrijver. Zijn schrijverschap kan niet los gezien worden van zijn zakenleven. Elsschot en De Ridder zijn één.’

‘Toen ik later in mijn archief keek, bleek tot mijn verbazing dat ik in de loop der jaren zo’n 45 artikelen over Elsschot had geschreven. Ik ben ze toen achter elkaar gaan lezen, met een frisse blik, alsof ik de eerste lezer was. Ik was verrast. Ik ben heel polemisch en kritisch begonnen, voortgestuwd door de uitspraken van Karel van het Reve, die zei dat er nog nooit iets fatsoenlijks over Elsschot was geschreven.’

Karel van het Reve, hoogleraar Russische literatuur en broer van Gerard Reve, schreef in 1977 een geruchtmakend artikel over ‘de miskennis van Elsschot’. Hij foeterde neerlandici uit omdat ze nog nooit iets hadden geschreven over ‘de beste Nederlandse schrijver van de twintigste eeuw’.

Vic van de Reijt: ‘Zelf zat ik toen als student Nederlands te zwoegen op Adorno, Habermas en Chomsky, alsof er niets anders bestond. Een biografie-cultuur bestond evenmin, over Elsschot werd niet gedoceerd. Gelukkig is de neerlandistiek hard veranderd. De voorbije dertig jaar zijn er zo’n honderd biografieën verschenen.’

Ook de Elsschotstudie zelf is sindsdien in een stroomversnelling terechtgekomen. ➔

←
Willem Elsschot
in 1934
(gesigeneerde foto
voor collega-
schrijver Lode
Baekelmans)

'Louise uit *Villa des Roses* is natuurlijk Fine, die hij in Antwerpen ongetrouwd achterlaat met hun zoon Walter.'

Dankzij het pionierswerk van Vic van de Reijt, dat nu dus in *De ontdekking van Elsschot* gebundeld is, kwam een stroom publicaties over Elsschot op gang in Nederland en in België. Tussen 2001 en 2006 verscheen bovendien de essentiële wetenschappelijke editie van Elsschots gehele oeuvre, 'geannoteerd en opgeschoond' door het Constantijn Huygens Instituut in Den Haag. Ook het bijzonder actieve Willem Elsschot Genootschap WEG publiceert sinds zijn oprichting in 1999 een tijdschrift en studies over Elsschot. Het genootschap gaat er prat op 'de grootste en duurste literaire vereniging van de Lage Landen' te zijn. De zakelijke aanpak en licht ironische toon zijn, hoe kan het ook anders, geïnspireerd door Elsschot zelf.

De avond voor ons gesprek had in Antwerpen het jaarlijkse, druk bijgewoonde en intussen legendarische Elsschotdiner van het WEG plaats, waar stevast prominente sprekers uit politiek en zakenleven worden opgevoerd. Vic van de Reijt tekende uiteraard present.

Veertig jaar schrijven over Elsschot: wat fascineert u zo in de man?

VAN DE REIJT: De kracht van Elsschot zit in de eenvoud. Het is een cliché maar als je *Villa des Roses*, zijn debuutroman gepubliceerd in 1913, plaatst naast boeken uit diezelfde periode – neem *Herakles* van Louis Couperus – dan is dat laatste een oud lijkenhuis tegenover een frisse jongedame.

Elsschot dringt tot de ziel door: *Villa des Roses* is een buitengewoon hard en hardvochtig boek, maar door de prachtige literaire stijl en de lichte ironie in elke regel, kan hij de zwaarste onderwerpen aan: zelfmoord, liefdesbedrog, abortus. Alles is bedrog in dat boek, niets is wat het schijnt.

Elsschot heeft ooit gezegd dat hijzelf Richard Grünewald was, de onsympathieke hoofdfiguur van *Villa des Roses*.

VAN DE REIJT: In Grünewald heeft hij al zijn slechte eigenschappen verzameld, het is een naargeestige figuur. Een boek schrijven over een onsympathieke hoofdpersoon is bijzonder moeilijk, maar het is Elsschot gelukt.

Toch is hij nog maar 28 als hij zijn debuut schrijft.

VAN DE REIJT: Elsschot is iemand die aan een cafétafelje onderkoeld zijn verhaal kan vertellen. Maar hij slaagt er ook in dat op papier te zetten: dát is heel moeilijk. Hij maakt geen omtrekkende bewegingen, hij komt meteen ter zake. Dat maakt dat hij tot op de dag van vandaag modern is gebleven.

Zijn werk is geschreven uit noodzaak. Hoe ouder ik word, des te meer moeite ik heb om literatuur te lezen. Er is zo veel literatuur waarbij de verzinselfs je om de oren vliegen. Elk jaar neem ik de proef op de som: ik sla het *Verzameld werk* van Elsschot op een willekeurige bladzijde open en ik lees een alinea. Wel, ik ben meteen 'in' het verhaal.

Elsschot schrijft ook scenisch: nooit 'en toen, en toen...', wel korte hoofdstukken en elkaar snel opvolgende scènes. Een mooi voorbeeld is het belangrijkste hoofdstuk van *Villa des Roses*, waarin het kamermeisje Louise wordt voorgesteld. Dat bestaat uit welgeteld drie zinnen. Je krijgt er een droge mond van. Je legt het boek opzij en je ziet Louise zo voor je. Veel auteurs

zouden daar pagina's voor nodig hebben. Door zijn beschrijving voel je de sympathie van de verteller. Nergens wordt gezegd dat het een prachtig meisje is. Hij is altijd impliciet. *Show, don't tell*: hij laat zien, hij legt niet uit. Hoe verschrikkelijk zijn die boeken toch waar alles uitgelegd wordt. Het is helaas de huidige manier van schrijven, gegangmaakt door de computer. Men vult maar aan.

Laten we even terugkeren naar uw boek: wat hebt u in *De ontdekking van Elsschot* precies gebundeld?

VAN DE REIJT: Nogal wat artikelen waren alleen maar in een tijdschrift gepubliceerd, zoals "Als je door de muze gebeten wordt, vloeit het zo wel uit de pen." Interviews met Elsschot.' Dat schreef ik in 1983. Zo'n artikel verdient het om in boekvorm te worden vastgelegd. Ik maakte dat stuk op basis van uitspraken van Elsschot.

Maar u hebt Elsschot nooit ontmoet?

VAN DE REIJT: Nee. Ik was negen toen hij is gestorven. Maar ik heb wel een fictief interview opgenomen in mijn boek, *'Un stout, un!*', geschreven in 1991, opgebouwd uit bestaande interviews met Elsschot en gesitueerd in het Rubenshof, een van zijn Antwerpse stamkroegen. Ik had het nog niet gepubliceerd of ik werd door de radio opgebeld: 'Meneer Van de Reijt, hoe was het bij Elsschot?' (*schatert*)

Waarom bent u begonnen als polemist?

VAN DE REIJT: Er kwamen toen allerlei boeken over Elsschot uit, zoals *Zwijgen kan niet verbeterd worden* (met vroege gedichten en ongebundeld werk van Elsschot, in 1979, nvdr). Wel, dat kon absoluut verbeterd worden. (*lacht*) Dezelfde samenstelster bundelde drie jaar later in *Over Elsschot* twee interviews met Elsschot. Ik had er al snel twintig gevonden.

Ik verweet onderzoekers dat ze hun werk niet goed deden en besloot daarom om het maar zelf te doen. Zo ben ik langzaam veranderd in een bezadigd Elsschotkenner. (*lacht*) Mijn onderzoek heeft onder meer geresulteerd in de *Brieven*-editie van 1993. Een enorme arbeid was dat, daar ben ik bijna elf jaar mee bezig geweest. Maar ik denk dat ik op die manier, ook in België, Elsschot weer in de belangstelling heb gebracht.

Waarom die brieven?

VAN DE REIJT: Toen ik in augustus 1981 in het Letterenhuis in Antwerpen (toen AMVC, nvdr) vroeg of er misschien correspondentie van Elsschot bestond, nam men gewoon een pak brieven uit de kast. De eerste brief die ik las, was die van Elsschot aan Jan Van Nijlen over *Villa des Roses*, waarin Elsschot nauwgezet ingaat op de opmerkingen van Jan Van Nijlen over zijn manuscript. Nou, dat is wereldnieuws. Die brief lag daar gewoon te vergelen, daar was nooit iets mee gedaan. Toen kreeg ik een adrenalinestoot.

↓
Elsschot met
Fine, Anna
en Willem.

Collectie Letterenhuis, Antwerpen

Eigenlijk is die *Brieven*-editie een autobiografie in brieven. Na veel zoekwerk beschikten we over het literaire archief, maar ik miste iets. Ik vermoedde dat het echte geheim van Elsschot in zijn zakenarchief zou zitten. De zakenman kwam af en toe wel om de hoek gluren in de literaire brieven. Maar als ik de biografie wilde schrijven, had ik dat zakelijk archief ook nodig.

Ik was al eens bij Walter (De Ridder, oudste zoon van Elsschot, nvdr) en Jan Maniewski (oudste kleinzoon van Elsschot, nvdr) langs geweest. Maar pas in 1998, zes jaar na de dood van Walter, heb ik samen met Wieneke 't Hoen (Elsschotspecialiste, nvdr) de kelders van Walter mogen betreden. Al die zaken-dossiers zouden anders weggegooid zijn. We hebben dat vochtige archief laten drogen en overgebracht naar het Torengedebouw in Antwerpen. Vanaf 2003 had ik dan de tijd om dat te gaan onderzoeken.

Elsschot zat in de reclame, maar wat deed hij precies voor de kost?

VAN DE RELJT: Dankzij het recente en bijzonder belangrijke boek van C.J. Aarts en M.C. van Etten (*Van onze correspondent.*) *Journalistiek werk van Willem Elsschot* uit 2017 weten we dat hij veel actiever was als Antwerpse correspondent voor de *Nieuwe Rotterdamse Courant* dan we dachten. Aarts en Van Etten vermoeden dat Elsschot 35 artikelen schreef tussen 1918 en 1922. De *NRC* stond voor strakke stukken, een correspondent was anoniem en moest zich ook niet qua stijl onderscheiden in de wat saaie zakenkrant voor de Rotterdamse beursmannen. Toch heeft Elsschot zich af en toe laten gaan, zijn pen ging dan op de loop met hem. Vermoedelijk heeft hij daar goed zijn boterham mee verdiend.

In 1920 start hij met zijn eigen reclamebureau en mag hij meteen de brochure maken voor de Olympische Spelen in Antwerpen. Daarna krijgt hij de reclameregie voor de adresboeken van Ratinckx, de voorlopers van de telefoongidsen.

Elsschot beseft ook dat België het dichtste spoorwegnet ter wereld bezit. Er waren toen 236 stations, van Aalst tot Zwijndrecht, met in elk station een kiosk. Elsschot nam de reclameregie daarvoor op zich. Hij liet reclameborden maken voor de zaken die in die kiosken verkocht werden: chocola, kranten, sigaren enzovoort. Een geniaal idee. Hij liet die emailen borden zelf maken: daar heb ik nooit facturen van teruggevonden, dat moet dus een zwartgeldcircuit zijn geweest. (*lacht*)

Op het vlak van reclamemaken was hij een pionier. Op een bepaald moment laat hij op zijn briefpapier zetten: Stichtend Lid van de Belgische Syndicale Kamer voor Publiciteit.

U zegt: zaken doen en literatuur zijn één bij hem. Waarom?

VAN DE RELJT: In 1930 maakt hij de *Livre d'Or du Centenaire de l'Indépendance Belge*. Daar komen zinnen in voor die hij zes jaar vroeger in zijn roman *Lijmen* had gebruikt: dé clichés om bedrijven met feestelijke beschrijvingen in het licht te zetten. Maar geen hond

WILLEM ELSSCHOT

→ schrijver, zakenman, ondernemer

→ pseudoniem van Alfons De Ridder

→ geboren op 7 mei 1882 op de De Keyserlei 52 in Antwerpen

→ 1904 behaalt het diploma van Licentiaat in de Handels- en Consulaire Wetenschappen

→ 1907-11 chef-correspondent bij Werf Gusto in Rotterdam

→ 1913 debuteert met de roman *Villa des Roses*

→ 1919 oprichting van het reclamebureau La Propagande Commerciale

→ 1932 publiceert de *Almanak der Kroostrijke Gezinnen*

→ 1941 verwerft de concessie voor Snoeck's Almanakken

→ 1957 Verzameld werk verschijnt in één boekdeel. *Tournee door Nederland*.

→ overlijdt op 31 mei 1960

© Nationaal Archief/Collectie Spaarnestad

had *Lijmen* gelezen en niemand zag dat ze bij de neus werden genomen. Dat feestboek werd steeds maar dikker door de reclame. Aan de hand van belangrijke bedrijven lijnde Elsschot er weer nieuwe en overtuigde ze om advertentieruimte te kopen.

Die *Livre d'Or* is het begin van het conflict met zijn zakenpartners. Léonce Leclercq en Lodewijk de Haas vinden het zo'n mooi boek dat ze er een paar honderd van laten bijdrukken. Elsschot vindt dat niet nodig. En ze blijven er ook mee zitten, want wie koopt zo'n veel te duur boek?

Zijn eigen luxe-exemplaar geeft hij cadeau aan de baas van de Bond van Kroostrijke Gezinnen, generaal Lemerrier. Hij denkt: dan kan die man mij niets weigeren. En Elsschot begint onder de hoge bescherming van Lemerrier het jaarboek

van de bond te maken, de beroemde *Almanak der Kroostrijke Gezinnen*.

Een reclamefuijk, zoals het Wereldtijdschrift in *Lijmen*?

VAN DE RELJT: Voor de *Almanak* deed hij inderdaad iets soortgelijks, maar het was een merkelijke verbetering want hij hoefde de distributie niet zelf te verzorgen. Voor de verspreiding zette hij een netwerk van vertegenwoordigers in. Dat komt terug in *Kaas*. In die roman komt zijn hele biografie samen, de Edammers zijn de Almanakken. Het grote verschil is natuurlijk dat Elsschot het hoofdpersonage Laarmans neerzet als een loser, terwijl in de werkelijkheid Elsschot een buitengewoon succesvol ondernemer was.

Heeft hij *Kaas* in 1933 echt in drie weken geschreven?

VAN DE RELJT: Hij was er al vroeger aan begonnen. Zijn moeder was in 1926 overleden. De scène bij het doodsbed van zijn moeder – in het begin van *Kaas* – en de tocht op het kerkhof, waar hij het graf van ➡

'Je vindt dezelfde sardonische humor waarmee hij zijn zaken bedrijft terug in zijn romans.'

'Tom Lanoye is de Elsschot van Sint-Niklaas. Er zit in hem een kleine Boorman.'

zijn moeder niet kan vinden en met een veel te grote tuil bloemen rondloopt – het slot van de roman – komen allemaal voort uit schaamte. Maar dat is niet genoeg om een boek op te bouwen. Elsschot heeft een rode draad nodig. Die wordt geleverd door zijn toetreden tot de Antwerpse bourgeoisie: de oprichting van zijn eigen zaak in 1931. Nou, die zaak floreert. Als hij *Kaas* aan het schrijven is, is hij volop bezig met die *Almanak voor de Kroostrijke Gezinnen*. Maar een roman die goed afloopt, is een ongeschikt thema. Dus die Almanakken worden in de roman kaasbollen die hij niet verkocht krijgt. (*grinnikt*) Laarmans wil deel uitmaken van de bourgeoisie, maar hij schiet tekort. Laarmans schiet overall tekort, ook bij het sterfbed van zijn moeder. Dat is pijnlijk.

De moeder is een prominente figuur in het oeuvre van Elsschot, in tegenstelling tot de vader.

VAN DE REIJT: Ik ben zelf, net zoals Willem Elsschot, de zoon van een bakker. Geleidelijk aan is mijn onderzoek naar Elsschot ook een zelf-onderzoek geworden. De vader is afwezig in Elsschots romans en gedichten. Dat was ook bij ons zo: mijn moeder liet het gezin draaien. Door de bestudering van Elsschot ben ik veel over mijn vader te weten gekomen. Het is die ontdekking die ook in dit boek zit. Langzamerhand ben ik erachter gekomen dat ik niet zozeer literair of filologisch onderzoek moest doen. Nee, ik ontdekte dat Elsschot de hele dag met andere dingen bezig was en dat hij in zaken net zo briljant was als in zijn literatuur. 'De ontdekking van Elsschot' is de ontdekking dat achter Elsschot een eminent, intelligent en visionair zakenman schuilging. Je vindt dezelfde sardonische humor waarmee hij zijn zaken bedrijft terug in zijn romans. Eén uur nadenken scheelt een dag werk, zei hij. Het was een man wiens brein nooit stilstand.

Toch had hij nog de tijd om een belangrijk literair oeuvre te schrijven.

VAN DE REIJT: Mijn theorie is dat hij een soort boetedoening doet in zijn werk. Hij moet getuigenis afleggen omdat er te emotionele zaken in zijn omgeving en in zijn zaken gebeuren. Daarvoor moet zijn schrijverspen geslepen worden. Het is daarom volkomen onzin om De Ridder en Elsschot te scheiden, wat in de hele literatuurgeschiedenis gebeurd is. Dat literaire werk was troost voor zijn zakenmanschap. Als dat hem te veel werd, kon hij schrijven.

Spijt is niet toevallig de titel van een van zijn mooiste moedergedichten.

VAN DE REIJT: Spijt en schuld zijn belangrijke thema's en drijfveren bij Elsschot. Je schrijft alleen maar als er een aanleiding is en je iets te melden hebt, vindt hij. 'Waar zwangerschap bestaat volgt het baren vanzelf, te gepasten tijde.' En: 'Men probeert geen schepping. Men probeert ook niet te

baren.' Niet voor niets staan die uitspraken in de inleiding op *Kaas*. Elsschot had toen tien jaar gezwegen. Maar waarover had hij in die tien jaar moeten schrijven? Hij had in zijn eerste vier boeken al veel van zich afgeschreven.

In *Villa des Roses* gaat het over Louise. Hij zet dwaalsporen uit – Louise komt uit de provincie naar Parijs – maar Louise is natuurlijk Fine, die hij in Antwerpen ongetrouwd achterlaat met hun zoon Walter. Daarover voelt hij zich schuldig.

Lijmen zijn zijn memoires over wat er zich in zijn Brusselse jaren heeft afgespeeld: hij biecht zijn zonden op over de *Revue Générale*, later de *Revue Continentale*. Volgens zijn vennoot René Leclercq heeft Elsschot zichzelf zwaar gecensureerd, de geschiedenis van hun zwendel in bedrukt papier was blijkbaar veel erger.

Helemaal anders van toon is *Tsjip*.

VAN DE REIJT: In 1933 wordt zijn eerste kleinzoon geboren: Jan Maniewski, de 'Tsjip' uit de titel. En Elsschot smelt weg. Lees de laatste zinnen van *Tsjip*: dichter kom je niet bij zijn ziel.

Daar roept de zakenman op tot revolutie?

VAN DE REIJT: Ja, hij roept op om vorsten en groten tot brij te vertrappen. Elsschot heeft op dat moment intens contact met Jan Greshoff, die hem het duwtje in de rug heeft gegeven om *Kaas* te schrijven. Greshoff maakt ook zo'n radicale periode door, hij schrijft liedjes tegen de Duitsers. Het is 1933, met de machtsovername van Hitler en de brand van de Rijksdag, waarvoor de nazi's de Nederlandse communist Marinus van der Lubbe verantwoordelijk achten en terechtstellen. Aan Van der Lubbe wijdt Elsschot trouwens een vlamvend gedicht.

In *De ontdekking van Elsschot* reconstrueer ik aan de hand van brieven wat er na *Tsjip/De leeuwentemmer* gebeurt. In de roman en in de werkelijkheid wordt de kleine Tsjip in Polen vastgehouden door zijn vader Bennek. De ouders van Tsjip zijn inmiddels uit elkaar. In een wanhoopspoging trekt moeder Adèle De Ridder, de oudste dochter van Elsschot, naar Polen en ze slaagt erin haar zoontje weer naar Antwerpen te brengen. De regie is helemaal in handen van Elsschot, die de ene brief na de andere schrijft. In Antwerpen is Tsjip nog niet veilig. Hij wordt zo snel mogelijk naar Parijs gestuurd, naar het kinderloze echtpaar tante Ida en John Eastwick – reder, stinkend rijk en de figuur waarop Jacky Peeters in *Het Tankschip* geïnspireerd is. Instructies van Elsschot: houd de poort gesloten. Hij was als de dood dat Bennek het kind weer zou ontvoeren. Op 1 september 1939 vallen de Duitsers Polen binnen en dan is het gevaar – ironisch genoeg – voor het kind geweken. Bennek kan niet meer weg uit Polen.

Voor zijn laatste boek, *Het Dwaallicht*, krijgt Elsschot in 1948 de Staatsprijs voor Vlaamse Letterkunde. Maar het is vooral de Constantijn Huygens Prijs die hem definitieve roem bezorgt.

VAN DE REIJT: Toen was de Constantijn Huygens Prijs de meest prestigieuze onderscheiding in het

VIC VAN DE REIJT

→ geboren in 1950 in Breda
→ Nederlands uitgever en schrijver → studeerde Nederlands aan de Universiteit van Amsterdam → uitgever bij Nijgh & Van Ditmar → als Elsschot-kenner publiceerde hij onder meer *Brieven* (1993), *Elsschot leest voor. De briefwisseling tussen Willem Elsschot en Jan C. Villerius* (samen met Wieneke 't Hoen) (1999) en de biografie *Elsschot* (2011).

taalgebied. Hij krijgt die in 1951 en is aangenaam verrast. Het is iets wat je tot op de dag van vandaag ziet: je kunt als schrijver in Vlaanderen roem vergaren, maar je bent pas echt geslaagd als je in Nederland erkenning krijgt. Tom Lanoye en Herman Brusselmans dachten er in het begin van hun carrière net zo over: publiceren in Nederland. Tom Lanoye is de Elsschot van Sint-Niklaas. Er zit in hem een kleine Boorman. Lanoye maakte al van het begin af aan zijn eigen persteksten en verzorgde zijn pr. Hij kroop ook op het podium. Dat heeft Elsschot nooit gedaan, hij wou niet opvallen. Hij ging altijd keurig gekleed in driedelig maatpak.

Maar in 1951 wordt Elsschot door de academische wereld op een voetstuk geplaatst.

Al schrijft hij dan niet meer?

VAN DE REIJT: Nee, hij heeft nog wel de aanzet geschreven voor een oorlogsroman, maar die zal hij nooit afwerken. Ook de zaken gaan niet zo goed, hij dreigt zijn monopolie bij de spoorwegen te verliezen, zijn gezondheid gaat achteruit en hij krijgt een huidziekte. Voor het eerst is literatuur echt zijn troost, want hij wordt een erkend schrijver.

In 1957 besluit Van Kampen (zijn Amsterdamse uitgever, nvdr) het oeuvre van Elsschot in één deel uit te geven. Vervolgens toert hij door Nederland met Simon Carmiggelt in het voorprogramma. Hij leest onder andere in De Bijenkorf in Rotterdam voor en wordt daarbij tot tranen toe geroerd. Jonge Nederlanders komen op hem af.

En voor het eerst zie je echt schrijversgedrag. Zo maakt hij zich druk over de verkoop van zijn werk. Hij vindt dat zijn uitgever een te kleine oplage heeft gemaakt: 4500 exemplaren van de eerste druk.

Denkt u zelf inmiddels aan een vermeerdeerde heruitgave van de Brieven?

VAN DE REIJT: In 1993 heb ik alles afgedrukt wat ik toen gevonden had. Het hele zakelijk archief kan ik nooit integraal uitgeven, dat zouden wel tien delen worden. En niet alle zakenbrieven zijn interessant. Toch moet je er een aantal kunnen opnemen. Wat je zou moeten doen, is het beste nemen uit de editie van 1993 en die brieven toevoegen die Elsschot over *Pensioen* heeft geschreven, samen met zijn brieven rond *De Leeuwenemmer*. Eén dik deel in Privédomein moet mogelijk zijn.

Wilt u het zelf doen?

VAN DE REIJT: Dat is een andere vraag. Als je het goed wilt doen, ben je er drie à vier jaar mee bezig. Maar wat ik heel graag zou hebben, is dat een historicus eens door Elsschots zakelijk archief zou gaan. Zeker iemand met een goede kennis van de Tweede Wereldoorlog. Dat archief ligt nu in het Letterenhuis. ●

Vic van de Reijt, *De ontdekking van Elsschot*, Amsterdam, Athenaeum - Polak & Van Genneep, 270 blz., 19,99 euro

Signalement

Nu ook in de boekhandel

De ontdekking van Elsschot

'Elschottiaan' en biograaf Vic van de Reijt bundelt in *De ontdekking van Elsschot* (Athenaeum/Polak & van Genneep) veertig stukken die hij de afgelopen veertig jaar over Willem Elsschot heeft geschreven. Met nieuwe ontdekkingen en onbekende teksten over de schrijver en zakenman.

Het Parool, 6 april 2019

IN EEN NOTENDOP

Dirk Leyman werpt een blik op de boekenberg, pikt er vijf stuks uit en proeft ze voor.

Vic van de Reijt, *De ontdekking van Elsschot*, Nijgh & Van Ditmar, 270 p., 19,99 euro.

Elsschot-fanaat tot in de kist: dat is Vic van de Reijt, die in 2011 een zeer goed onthaalde biografie van de Antwerpse zakenman-schrijver afleverde. Met *De ontdekking van Elsschot* etaleert hij nogmaals zijn fascinatie voor de auteur van *Kaas*. Veertig essays verzamelde hij, rondspiedend naar onbekende teksten of interviews met Elsschot navolgend. Hoe zat dat nu weer met de mosterdgedichten die Alfons De Ridder schreef voor de Gentse firma Tierenteyn? En zelfs tegenover het koningshuis toonde Elsschot zijn mercantiele aard. Van de Reijt maakt ons warm voor een herlezing van een oeuvre 'waar de vonken van afslaan'.

De Morgen, 6 april 2019

VERS VAN DE PERS

Elsschot-trivia

In 2011 verscheen *Elsschot*, de biografie van de Vlaamse schrijver van de hand van neerlandicus en oud-uitgever Vic van de Reijt. Het was een verrassend compact boek, ongeveer net zo beknopt als de

stijl van de grote schrijver zelf. Blijkbaar had Van de Reijt nog veel materiaal over, want acht jaar na dato verschijnt de bundel artikelen *De ontdekking van Elsschot*, waarin hij allerhande grotere en kleinere Elsschot-trivia heeft opgenomen.

Erg aardig is bijvoorbeeld een hoofdstuk over 'de mosterdvazen' die reclameman Alfons De Ridder (zoals Elsschot in werkelijkheid heette) schreef voor een Gentse mosterdfabriek. Van de Reijt vertelt smakelijk over de totstandkoming van zijn uitgave van de brieven van Elsschot, zoekt alle interviews met De Ridder bij elkaar, en duikt in Antwerpse

archieven om de inspiratiebronnen voor het *Nieuw Wereldtijdschrift* uit *Lijmen/Het been* op te sporen.

Zo vormt deze bundel met voor een groot deel eerder gepubliceerde stukken een welkome aanvulling op de biografie.

Vic van de Reijt
De ontdekking van Elsschot
Athenaeum-Polak & Van Genneep
€19,99

HP/De Tijd, mei 2019

'Samen met Elsschot achter een goed glas wijn'

Met *De ontdekking van Elsschot* wil Vic van de Reijt (68) heel Nederland aan de boeken van de Vlaamse schrijver krijgen. Hij geeft zeven redenen waarom.

TEKST VIVIAN DE GIER / FOTO MARCO OKHUIZEN

1. Je kunt zelfs zijn dikste boek in één dag uitlezen

„In 1970 kocht ik zijn *Verzameld werk* voor 9 gulden, ik weet het nog goed. In de tijd dat ik Nederlands studeerde werd Louis Couperus nog gezien als de grootste auteur, maar met zijn werk had ik weinig affiniteit. Hij schreef van die eindeloos lange, gebeeldhouwde zinnen met veel bijvoeglijke naamwoorden. Het tegendeel van Elsschot, die van de kordate stijl was. Zijn boeken zijn allemaal dun. Het *Verzameld werk* met zijn elf boeken en gedichten telt 750 bladzijden. Sommige auteurs hebben die omvang voor één boek nodig. Waar zij eindeloos omtrekkende bewegingen maken en eerst het hele verleden of voorgeslacht van de hoofdpersoon uit de doeken doen, kom je als Elsschot-lezer meteen bij de kern. Dat maakt Elsschot aantrekkelijk voor ongeduldige lezers en mensen die weinig tijd hebben om te lezen: je kunt elke roman in één dag uitlezen, zelfs *Lijmen/Het been*, en dan heb je een plezierige dag gehad.”

2. Er zit veel humor in

„Al zijn boeken bevatten humor. Een lichte ironie, of iets sardonisch. Neem het begin van *Villa des Roses*, een roman over het pension van echtpaar Brulot in Parijs. Elsschot schrijft: 'De Villa des Roses, waarin het echtpaar Brulot te eten gaf en kamers verhuurde'. Door die zinsnede 'te eten gaf' weet je meteen dat het eten daar niet veel voorstelt. Hij introduceert de mensen in het boek met mededogen en lichte spot, zodat je het voortdurend met een glimlach leest. Door zijn droge stijl zit er in elke zin wel iets waardoor je lippen opkrullen, of je ogen een beetje vochtig worden. Ook gevoeligheid weet hij onderkoeld op te schrijven. Een vergelijkbare ironische manier van naar de werkelijkheid kijken zie je maar bij weinig hedendaagse schrijvers. Niet voor niets werd Elsschot vanwege zijn stijl geadoreerd door schrijvers als Simon Carmiggelt, Karel van het Reve, Bob den Uyl en Maarten Biesheuvel.”

Complex
Vic van de Reijt ontdekt nog dagelijks iets nieuws in het werk van Elsschot.

3. Hij laat je kennismaken met een onbekende wereld

„Willem Elsschot was het pseudoniem van zakenman Alfons De Ridder. Hij schreef veel over het zakenleven. Op mijn 16de zei mijn moeder dat ik *Lijmen/Het been* eens moest lezen, omdat het over de wereld van mijn vader ging. Die deed zaken bij Vroom & Dreesmann en stond aan de wieg van de eerste professionele supermarkten in Nederland. Door te lezen over de machinaties van Elsschots personages Boorman en Laarmans, twee zakenmannen, hoopte ik dichter bij mijn vader te komen.

Hoewel ik op die leeftijd lang niet zal hebben begrepen, vond ik het een fascinerend boek. Die geheimzinnige zakendoenerij, het jargon waarin mannen in die wereld met elkaar praten. Dat herkende ik, want op zaterdagmiddag belde altijd ene meneer Hogenkamp om een getal door te geven. Mijn vader was dan aan het werk en ik moest het getal onthouden en hem dat 's avonds doorgeven. Dus dan belde meneer

‘Bij ons thuis ging het net als bij de familie De Ridder’

Hogenkamp en die zei bijvoorbeeld: 4500. Voor mij was volstrekt onduidelijk wat dat betekende. Pas veel later besepte ik dat het waarschijnlijk de dagomzet was.

Er kwamen tegen de feestdagen ook altijd koeriers bij ons aan huis om namens zakenvrienden flessen wijn te bezorgen. In Boorman en Laarmans herkende ik gedragingen van mijn vader: de man die na zevenen thuiskwam, vaak met een lichte alcoholgeur, in zijn luie stoel neerplofte en zijn pantoffels aantrok, terwijl moeder in de keuken stond te sloven. Zo ging het er bij de familie van Alfons De Ridder ook aan toe.”

4. Er valt steeds iets nieuws te ontdekken

„Hoe beknopt zijn romans ook zijn, ze zijn heel rijk. Ik ontdek steeds weer iets nieuws, elke zin bevat bijzondere beelden en observaties. Daarnet sloeg ik een willekeurig hoofdstuk open van *Villa des Roses* en ontdekte ik dat hij al in 1913 het woord ‘outsider’ gebruikte. En ik las een zin over

Speurtocht

Al veertig jaar is oud-uitgever en Elsschot-

biograaf Vic van de Reijt in de ban van het leven en werk van de Vlaamse schrijver. De artikelen die Van de Reijt in die vier decennia over Elsschot schreef, zijn nu gebundeld in *De ontdekking van Elsschot* en markeren zijn speurtocht door het leven en werk van de reclame-man/schrijver. (Athenaeum, €20)

ZATERDAG 30 MAART 2019 33

Grabbelton voor Elsschotlezers

De bundel met teksten van Elsschot-biograaf **Vic van de Reijt** is een allegaartje, maar voor Elsschot-liefhebbers beslist de moeite waard.

Door **Aleid Truijens**

Vic van de Reijt heeft veel geleerd van Willem Elsschot, al vanaf zijn jeugd zijn favoriete schrijver en het onderwerp van zijn in 2011 gepubliceerde biografie waaraan hij 28 jaar had gewerkt. Als uitgever kon hij wellicht van Elsschot leren hoe je, inspelend op de ijdelheid en pretentie van mensen, boeken verkoopt die iedereen gelezen moet hebben maar die ze nooit zullen lezen. Hij kon bij de slimme zakenman Elsschot afkijken hoe je waterdichte brieven en contracten opstelt. En Elsschot onderwees hem in bondig schrijven, want 288 pagina's voor een biografie waarin de huisvader en zakenman Alfons de Ridder én de schrijver Willem Elsschot leesbaar worden geportretteerd en samengebracht, dat is niet te veel.

Van De Ridder leerde Van de Reijt ook wat doeltreffende publiciteit is. 'De ontdekking van Elsschot' is de ideale introductie tot het werk van de schrijver', lezen we achter op zijn nieuwste boek. Maar dat is echt te veel eer; die komt de Elsschot-biografie toe, niet deze grabbelton vol niet zo bondige stukken (lezingen, inleidingen, feestredes) die niet in de biografie pasten of die na 2011 zijn geschreven.

Wie dit boek leest als 'introductie' snapt er niets van: Elsschot contra De Ridder, 'lijmen' als strategie, speuren naar het echte *Wereldtijdschrift*, de obsessies van 'Elsschottianen' - waar heeft die man het over? Lees eerst maar eens, als introductie, de hele Elsschot; dat is niet al te veel werk, en goed bestede tijd. Want hij blijft een voortreffelijke schrijver, cynisch en gevoelig tegelijk, die de mensen, kleine knoeiers, inhelige krabbelaars, dóór had en sympathie voor hen koesterde.

Dat dit boek een allegaartje is, wil niet zeggen dat het niet de moeite van het lezen waard is. Dat is het voor Elsschot-liefhebbers beslist. Van de Reijt weet veel over Elsschot, kent zowel het literaire als het zakelijke archief; hij kan als een van de weinigen de zakenman en de schrijver bij elkaar brengen, en hij vertelt onderhoudend en met humor.

Het hart van dit boek zijn twee stukken, die elk een mini-samenvatting vormen van de latere biografie: een fictief interview met Elsschot, 'Un stout, un!' uit 1991 (in het stuk is het 1959) en 'Negentien stellingen over Willem Elsschot' (1993). De interviewer is vermetel. Als De Ridder over Elsschot zegt dat die in *Kaas* zijn 'walg tegenover publiciteit en handel' verbeeldde, gelooft de interviewer hem niet. Hij wijst hem op het feit dat hij, 77 jaar, van geen ophouden weet in het reclamevak. Hij heeft er fortuin mee gemaakt, zijn huis hangt vol met schilderijen en dure tapijten, zijn vrouw en dochters zijn beladen met juwelen. Die 'walg', zegt hij ferm (maar ja, tegen een dode) is 'allemaal pose'. De twintig ton prachtige Edam-

Foto HH

mers die Laarmans in *Kaas* niet verkocht krijgt, zijn de prachtige boeken van Elsschot die geen lezers weten te vinden. De interviewer heeft gelijk. Hij krijgt uit dank voor de omhulling van dit geheim nog een 'stout' aangeboden.

In Elsschots literaire werk, zegt Van de Reijt meermalen - er zit veel overlap in dit boek - deed zakenman De Ridder boete voor zijn handelspraktijken. 'Elsschot is Laarmans, De Ridder is Boorman', is een van de stellingen. Een echte oplichter was hij niet, vindt Van de Reijt - de klanten traptten zelf in zijn praatjes - maar De Ridder, die communistische sympathieën koesterde en medelijden had met de underdogs, verdiende grof aan hun domheid. Geld mocht dan stinken, het moest wel binnenstromen.

Een andere sterke stelling is: 'Elsschots carrière als zakenman stond zijn literaire acceptatie door literaire collega's in de weg.' De werelden waren eigenlijk niet te verenigen. Bij De Ridder thuis werd niet gerept over het literaire werk. Zijn dochter Ida, jongste van de zes kinderen, vond na zijn dood pakken volgeschreven papier van ene Willem Elsschot. Wat voor werk 'Pa' overdag precies deed voordat hij in het café neerstreek, wisten zijn vrouw en kinderen trouwens ook niet precies; er was altijd geld, daar ging het om.

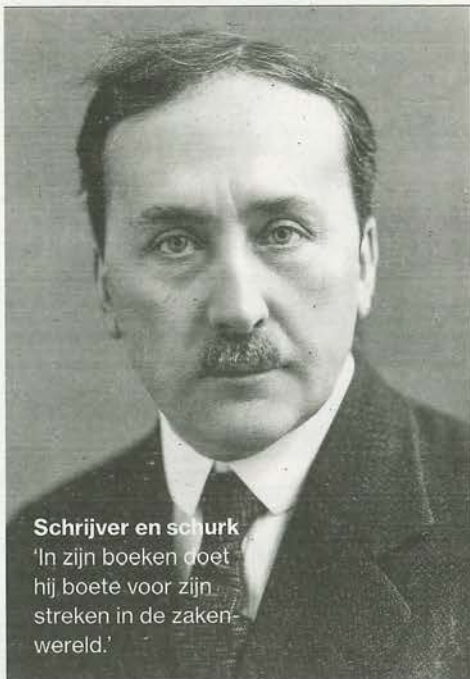
Mooi is 'Elsschot en de dood', uit 2017. 'De aarde is niet uit haar baan gedreven | toen uw hartje stil bleef staan, | de sterren zijn niet uitgegaan | en 't huis is overeind gebleven', dichte Elsschot, toen zijn 8-jarige nichtje stierf en hem dat zeer aangreep. Maar, schrijft Van de Reijt, 'hij weet lichte, troostende woorden te vinden'. Dat is het precies. Elsschot beschrijft wat er allemaal níét gebeurt, hoe futiel zo'n dood is, hoe klein een mensenleven. Dat maakt dat dit gedicht, dat de hele Elsschot, er zo inhakt. ●

NON-FICTIE
Vic van de Reijt
De ontdekking van Elsschot

Athenaeum - Polak & Van Gennep;
270 pagina's; € 19,99.

Lezen

Schrijver en schurk
'In zijn boeken doet hij boete voor zijn streken in de zakenwereld.'

'Hij is een man die je uitnodigt aan tafel en begint te vertellen'

de dienstmeisjes die lootjes moeten trekken om te bepalen wie op die dag de bedelaar een stuiver moet geven. Achter zo'n achteloze opmerking schuilt een heel wereldbeeld. Want waarom moeten de dienstmeisjes lootjes trekken? Omdat ze het leuk vinden de bedelaar een stuiver te geven? Of juist omdat ze ervan balen dat ze een stuiver kwijtraken? Elsschot observeert, maar laat de interpretatie aan de lezers – je mag zelf je conclusies trekken. Dat is natuurlijk het ware schrijven: *show, don't tell*. Hij was iemand die dat bij uitstek beheerste. Hij legt nooit uit, en dat is plezierig."

5. Hij grijpt je direct bij je nekvel

„Villa des Roses, Elsschots eerste roman, is wat mij betreft zijn meesterproef. Vanaf het allereerste moment word je dat huis binnengezogen. Ik las het op mijn 20ste voor het eerst. Waarom zou je op die leeftijd over een Frans pension en zijn bewoners willen lezen? Maar dat is zo mooi van Elsschot: het onderwerp waarover hij schrijft, doet er

niet toe. Door zijn manier van vertellen trekt hij je het boek in. Hij is een man die je aan zijn tafel uitnodigt: 'Goh, wat me nu toch is overkomen.' Met een knipoog begint hij vervolgens te vertellen, alsof je samen achter een goed glas wijn zit. Elsschots werk leent zich dan ook uitstekend voor een glaasje wijn tijdens het lezen."

6. De urgentie is nog steeds voelbaar

„In het eerste hoofdstuk van *Kaas* schrijft Elsschot iets prachtigs over het schrijven: 'Waar zwangerschap bestaat, volgt het baren vanzelf ten gepasten tijde'. Dat was zijn filosofie: alleen schrijven als er een grote innerlijke drang is. Daar heeft hij zich altijd aan gehouden. Die urgentie voel je nog steeds. *Kaas* verscheen in 1933 en was een van zijn favorieten. Het is een geestig noodlotsdrama over een man die te hoog grijpt. Kantoorklerk Frans Laarmans laat zich overhalen een handel in kaas op te zetten, maar is vooral druk bezig met het inrichten en de naamgeving van zijn kantoor, zijn briefpapier. Op een gegeven moment komt er 20 ton aan kaas binnen en denkt hij: mijn god, wat moet ik hiermee? Zijn dochter weet een paar kazen te verkopen, zelf komt hij niet verder dan een halve bol. Uiteindelijk zie je hem verloren met een bos bloemen over het kerkhof dwalen, op zoek naar het graf van zijn moeder.

Elsschot heeft er van alles uit zijn eigen leven in verwerkt, waaronder de dood van zijn moeder, zeven jaar eerder. Op een gegeven moment moest dat eruit en toen hij eenmaal een pen op papier zette, schreef hij – pàts – in twee weken deze roman."

7. Hij verveelt nooit

„Alfons De Ridder was een geslaagde reclameman. Hij was een visionair; stations- en gevelreclame heeft hij bedacht. In mijn visie doet hij in zijn literaire werk boete voor zijn streken in de zakenwereld. Enerzijds was er de harde zakenman De Ridder, anderzijds de zachtaardige schrijver Elsschot. Oftewel: de harde Boorman versus de zachtaardige figuur Laarmans. Dr. Jekyll & Mr. Hyde. Dat maakt dat die man nooit verveelt."

Wie plaatst Elsschot nog op een sokkel?

Vic van de Reijt (1950) beschouwde zichzelf al relatief vroeg als een echte Elsschot-liefhebber. In een in 1982 gepubliceerd stuk spreekt hij dat daadwerkelijk uit ('Ik ben een ware Elsschottiaan'); op diverse andere momenten deelt de dan nog jonge Van de Reijt zijn opwinding over het feit dat de brieven van de schrijver van *Lijmen*, *Kaas* en *Tsjip* nog steeds niet op de markt zijn verschenen en dat er ook nog geen behoorlijke biografie van de man bestaat. Van de Reijt maakt zich er druk om, maar hij is misschien ook wel een beetje aan het lobbyen om die taken zélf te vervullen. Hoe het ook zij: in 1993 verschenen onder zijn vleugels de brieven en in 2011 verscheen de door hem geschreven biografie.

Van de Reijt verwachtte zelf dat hij na de verschijning van die biografie voorlopig 'wel klaar was met de man', maar hij bleef vrolijk doorpennen. De veertig artikelen die hij de afgelopen vier decennia over Elsschot schreef zijn nu gebundeld in *De ontdekking van Elsschot*, een boek dat aan de ene kant best specifiek is en dus vooral voor andere 'ware Elschottianen' is bestemd, maar dat vanwege de opgewekte zendelingentoon en de fijne citaten ('Mijn letterkundige arbeid is [...] als malaria, als een driedaagse koorts die een mens periodiek overvalt') ook iemand als ik weet te bekoren, die geen ware Elschottiaan is en die daar ook niet bij in de buurt komt. Achter dat laatste zit niet eens een onderbouwd, negatief oordeel. *Villa des Roses* vond ik bijvoorbeeld prachtig. Misschien heeft het ermee te maken dat er voor mijn gevoel zo weinig naar Elsschot verwezen wordt. Ik kan me geen interview met een door mij bewonderde schrijver herinneren waarin Elsschot op een sokkel werd geplaatst.

Dat kan er dan weer te maken hebben dat Simon Carmiggelt al zo lang dood is. Want hij was een van de invloedrijke schrijvers (Karel van 't Reve is een andere) die Elsschot enorm

bewonderde en ook op een spreekwoordelijk kistje ging staan om dat met anderen te delen. In een artikel over deze adoratie staat een prachtig citaat. Carmiggelt zag zijn held in 1939 voor het eerst in levenden lijve bij een lezing aan de Volksuniversiteit. 'Omdat ik nog zeer jong was trok vooral de sombere bitterheid van zijn proza mij sterk aan. Maar toen Elsschot het zelf voorlas klonk het veel lichter dan ik het zelf had ervaren. Ik zeg niet dat me dit teleurstelde, maar wel dat ik het even verwerken moest. Het moeilijkst te verwerken was het slot van zijn optreden. Hij keek, bijna olijk, de zaal in en zei, net als de nieuwslezer van de Vlaamse radio: "En hiermede is deze uitzending van het gesproken dagblad ten einde." Niemand lachte. In de zaal zaten louter vrome bewonderaars die, net als ik, het wat fletse grapje ondergingen als een soort blasfemie.'

Overlap met de biografie is er natuurlijk volop. Daar doet Van de Reijt in een voorwoordje ook niet moeilijk over, wat sympathiek is, maar waarmee het euvel natuurlijk niet verdwijnt. Maar dat hij met dit boek 'Borms', de 'Mosterdverzen' en dat heerlijke hart-onder-de-riem voor de weifelende schrijver ('Waar zwangerschap bestaat volgt het baren van zelf, ten gepasten tijde') nog eens onder de aandacht brengt, daar steekt weinig kwaads achter.

Sebastian Kort

Vic van de Reijt:
De ontdekking van Elsschot.
Athenaeum-Polak
& Van Genneep,
270 blz. € 19,99
●●●○○

NRC, 31 mei 2019

Verlossing

Mijn vader werd 80. Om die -gezien zijn discutabele levenswandel- toch wel opmerkelijke verjaardag luister bij te zetten, had hij wat bedacht: zijn jongste kind moest worden gedoopt. Door een wonderlijke samenloop van omstandigheden beschikt mijn vader over een schattig zoonje van 1 jaar oud.

'Serieus? Gedoopt?', vroeg ik 'jazeker', antwoordde hij. 'En we hoeven er niet eens voor naar de kerk: er komt een diaken uit Waspik.' (De bijbehorende Ilmerick mag u zelf bedenken. Dat is nog niet zo eenvoudig, want op 'Waspik' rijmt eigenlijk alleen 'rasp ik'.)

Het werd een leuk feest. De talrijke kleinkinderen raceten rond in opa's gloednieuwe rolstoel (een cadeau van zijn kinderschare), er was een fijn strikje en omdat opa's enige culinaire bijdrage uit een schaal eieren bestond, die hij een

vol uur had laten koken, werden er ijlings kilo's gehakt ingeslagen. Al spoedig stonden alle vrouwen in de keuken in dampende pannen te roeren.

Intussen arriveerde wel degelijk de diaken uit Waspik. Hij had zijn doopspullen bij zich in een grote tupperwaredoos, hij bliefde best een glaasje wijn en hij was door de wol geveerd genoeg om nergens meer van op te kijken.

De kleine dopeling dribbelde rond op zijn eerste schoentjes en liet zich door de dienaar Gods genoechlijk over het rossige kopje aaien. Ik moest krachtig denken aan Elsschots *De verlossing*: 'Hij keek glimlachend op Willem neer, bukte zich, hief hem van de grond en zette hem op zijn arm. 'Jij bent dus niet gedoopt, mannetje. Wil ik je dan eens dopen?' En Anna zag dat zijn afgeknaagd gelaat het zonnig snoetje van de jongen raakte. 'Ja, Sinterklaas', antwoordde de rode mond.'

Het begon. Er viel een gewijde stilte over het uitgelaten gezelschap. Ik moet de eerwaarde na-geven: hij deed het prachtig en schoot boven-

dien lekker op. Het kleine ventje liet zich inschikkelijk een kruisje geven, dopen en zalven, zonder ook maar één keer te huilen. Binnen een half uurtje zat ik met een doopkaars in mijn hand een weesgegroetje te prevelen (ik bleek nota bene peettante te zijn) en te beloven dat ik mijn petekind zou afhouden van zonde, onrecht, geweld of 'bijgelovige en magische praktijken'. Nou ja, ik zal mijn best doen.

Het was klaar. Mijn vader sprak van 'de mooiste dag van zijn leven' en zelfs mijn kinderen leken ontroerd door de feestelijke Roomse heisa. Daar wilde het gehakt best op smaken.

Ik had spijt als haren op mijn hoofd dat ik mijn eigen kroost niet had laten dopen, achteraf. Maar ja, u kent de uitdrukking: achteraf kijk je de koe in de kont.

s.witteman@volkskrant.nl

STICHTING LEZEN

Leerlingen lezen driekwart van boeken op lijst, liever geen 'Kaas'

NIJMEGEN. Examenkandidaten havo en vwo lezen gemiddeld 76,6 procent van alle boeken op hun leeslijst. Ruim 63 procent van de titels wordt ook helemaal uitgelezen. Het meest gewaardeerde boek is *De engelenmaker* van Stefan Brijs; Elsschots novelle *Kaas* is een van de minst geliefde.

Dit meldt de Stichting Lezen op basis van onderzoek door Jeroen Dera, vakdidacticus Nederlands en lerarenopleider aan de Radboud Universiteit in Nijmegen.

Er namen 1.616 bovenbouwleerlingen van 46 havo- en vwo-scholen deel aan een enquête, nadat ze op het hart was gedrukt dat het onderzoek anoniem zou blijven en de resultaten niet aan leerkrachten zouden worden getoond.

In totaal noemden de leerlingen 15.743 lijsttitels op. *De engelenmaker* van Stefan Brijs, een roman uit 2005 van zo'n 430 pa-

gina's, wordt met het cijfer 8,1 het meest gewaardeerd. De ridderroman *Karel ende Elegast*, het blijspel *Warenar* van P.C. Hooft en de novelle *Kaas* van Willem Elsschot worden het minst gepriemd. Teksten van voor 1880 doen het over het algemeen niet zo goed. De meeste recente literatuur is het meest geliefd. Dera bepleit daarom een goede begeleiding bij het lezen van oudere boeken. De meest gekozen boeken zijn niet de meest gewaardeerde: zo speelt ook de dikte mee.

Op de gemiddelde leeslijst is de verhouding tussen mannelijke en vrouwelijke auteurs 3 op 1. Auteurs met een niet-westerse achtergrond komen niet veel voor op de lijsten. Meisjes halen betere scores voor hun lijst en lezen daarna ook na dit verplichte nummer vaker uit zichzelf door. (ANP)

Het bureau van Willem Elsschot

Menig Elsschotbewonderaar heeft aangekondigd op bezoek te komen bij Thijs Wierema in Amsterdam. Rond de jaarwisseling verwierf de literatuurkenner/verzamelaar en voormalige KRO-redacteur Thijs Wierema (1944) het originele bureau van Willem Elsschot. En wie wil daar nu niet even achter zitten?

door PAUL ARNOLDUSSEN

Is het bureau van Alphonsus Josephus de Ridder, zoals de Vlaamse romancier Willem Elsschot officieel heette, een wonder van vormgeving? Wierema: "Ik geloof dat het vrij alledaags is. Maar hieraan heeft hij wel al die meesterwerken geschreven."

Wierema geldt als een belangrijke verzamelaar van Nescio en Elsschot. Pareltje in zijn Elsschotcollectie: nummer 2 van de luxeeditie van de eerste druk van *Villa des Roses*. Het gaat hem niet eens zozeer om die schitterende uitgave, maar vooral om de handgeschreven opdracht erin, aan Anna Christina van der Tak. Zij was het die ervoor zorgde dat Elsschot zijn *Villa* schreef. Daarbij bevat het exemplaar drie door Elsschot aangebrachte correcties die niet in verdere uitgaven terugkomen.

Wierema collectioneert niet alles van zijn bewonderde auteurs.

Wel edities in tientallen talen tot en met het Arabisch en het Litouws, diverse drukken, handschriften. "Een zakdoek van Elsschot? Daar heb ik geen belangstelling voor. Het moet wel iets met zijn schrijverschap te maken hebben. Een bijzondere pen van hem, dat zou weer wel kunnen."

Het bureau kwam ter sprake op een bijeenkomst van het Elsschotgenootschap, waarin Wierema actief is. Een achterkleinkind had er geen ruimte meer voor, het vervoer dreigde ook ingewikkeld te worden. "En ik stak, denk ik, het meest dwingend mijn vinger op."

Geld is aan de overdracht niet te pas gekomen. "Het is overgedragen aan het genootschap en ik kan het in beheer houden tot mijn laatste snik of totdat ik er genoeg van heb. Ik ga ervan uit dat beide momenten samenvallen. En mijn hele Elsschotcollectie gaat na mijn dood naar het Letterenhuis in Antwerpen."

Het bureau in huize Elsschot.

Het bureau in huize Wierema.

Het Willem Elsschot Genootschap bestaat 20 jaar!

Op 10 april 1999 werd in Antwerpen het Willem Elsschot Genootschap opgericht. In de bijlagen van het Belgische staatsblad werden de ‘met eenparigheid van stemmen aangenomen statuten’ gepubliceerd op 23 december 1999. De 20 jaar zijn dus gehaald, zonder veel feestgedruis en klaroengeschal.

*Van links naar rechts, de stichtende leden Jan Maniewski, Cyriel Van Tilborgh, Vic van de Reijt, de bronzen Elsschot met de onvermijdelijke duif, Walter Mees en Wieneke 't Hoen.
Foto: Alain Giebens.*

Het bestuur kijkt met tevredenheid terug op een veelheid van publicaties. Met het jongste boek van Vic van de Reijt, *De ontdekking van Willem Elsschot*, dat onze leden reeds eerder ontvingen, werd nummer 98 van de WEG serie ingevuld. In de reeks WEG cahiers verschenen 20 nummers. Daarmee is ook het 20^e werkjaar afgerond en wordt nagedacht over de creatieve invulling van de jaren die komen. Ondertussen rijpen ook de plannen voor de organisatie van het 20^e benefietdiner in de lente van volgend jaar. Wij zullen u op de hoogte houden, te gepasten tijde.

Eveneens met veel genoegen kijken wij terug op het zoveelste geslaagde benefietdiner van 20 maart 2019. De teksten van de toespraken vindt u in deze *Achter de Schermen*. En opnieuw heeft Jan Vanriet ons arsenaal verrijkt met een bijzonder mooi portret van een signerende Elsschot.

In 2020 zal het 60 jaar geleden zijn dat Willem Elsschot overleed. Ongetwijfeld zal dit aanleiding geven tot diverse herdenkingen. Wij volgen de actualiteit op de voet en houden u vanzelfsprekend op de hoogte.

Met de vakantie voor de deur wensen wij alle leden heel veel zon en een nuttige en deugddoende leestijd in de schaduw.

Cyriel Van Tilborgh

COLOFON

Deze editie van de nieuwsbrief *Achter de schermen*, uitgegeven door het Willem Elsschot Genootschap v.z.w., verscheen in augustus 2019 in een oplage van 500 exemplaren, bestemd voor de leden van het WEG.

Lezersservice

<http://www.weg.be>
info@weg.be

Bank

België:

IBAN: BE30 4098 5788 4111

BIC: KREDBEBB

Secretariaat

Wezelsebaan 195 | 2900 Schoten | België

Tel. & fax: + 32 3 666 78 70

Redactie

Cyriel Van Tilborgh

(cyriel.van.tilborgh@skynet.be)

Thijs Wierema

Tel: + 31 20 6 242 950

Bestuur

Cyriel Van Tilborgh

Vice-voorzitter: Vic van de Reijt

Bestuursleden:

Jan Maniewski

Ann Van de Peer

Koen Rymenants

Thijs Wierema

WEG-fotograaf: Alain Giebens

(alain.giebens@skynet.be)

Administratieve ondersteuning: Iris De Rijcker

Ereleden WEG

Letterenhuis

Canvas

De Morgen

De Standaard

Ernst & Young

Gazet van Antwerpen

Het Belang van Limburg

KBC Bank & Verzekering

Vlaams Fonds voor de Letteren

Lay-out & druk

Jan Vanriet, Jan Depover

EPO